

Kolaboracja z wrogiem
w warunkach wojennych.
Doświadczenia polsko-ukraińskie

Колабораційна діяльність.
Польсько-український
досвід боротьби

REDAKCJA NAUKOWA:
BEATA MARIA NOWAK, PAVLO FRIS
НАУКОВІ РЕДАКТОРИ:
БЕАТА МАРІЯ НОВАК, ПАВЛО ФРІС

INSTYTUT
SPOŁECZNYCH PODSTAW PENITENCIARYSTYKI

2 0 2 3

**Kolaboracja z wrogiem
w warunkach wojennych.
Doświadczenia polsko-ukraińskie**

Колабораційна діяльність.
Польсько-український досвід боротьби

IHOR MEDYTSKYI¹

**DZIAŁALNOŚĆ KOLABORACYJNA W UKRAINIE.
ANALIZA: ZAKAZU PRAWNOKARNEGO,
WSPÓŁCZESNEGO EGZEKWOWANIA PRAWA,
KRYMINOLOGICZNEGO PORTRETU
OSOBOWOŚCI KOLABORANTA**

Ostatni raz poważnie dyskutowano i rozwiązywano problem kolaboracji na terytorium Ukrainy w literaturze fachowej w kontekście wydarzeń II wojny światowej. Dziś, rysując oczywiste paralele, ukraińska społeczność naukowa stopniowo powraca do badania istotnych zagadnień, których znaczenie wzrasta z każdym rokiem i wpływa na wektor współczesnych badań naukowych w dziedzinie prawa. Ich przedmiotem jest przede wszystkim okupacja części terytorium Ukrainy przez Federację Rosyjską oraz skutki czasowej alienacji tego terytorium. Jednym z tych skutków jest pojawienie się kolaboracji i pokrewnych lub podobnych zjawisk, których przyczyną jest jedna – agresja Federacji Rosyjskiej z wykorzystaniem szerokiego wachlarza metod wojny hybrydowej, w wyniku której od 2014 roku Ukraina czasowo utraciła swoją integralność terytorialną, a część jej terytorium (Autonomiczna Republika Krymu, niektóre obszary

---

¹ **Ihor Medytskyi**, doktor nauk prawnych, profesor Katedry Polityki w Zakresie Zwalczania Przemocy i Prawa Karnego Przykarpackiego Narodowego Uniwersytetu im. Wasyla Stefanyka (Iwano-Frankiwnsk, Ukraina). Absolwent Wydziału Prawa Narodowego Uniwersytetu im. Wasyla Stefanyka. Zakres zainteresowań naukowych obejmuje aktualne problemy rozwoju nauk kryminologicznych i prawa karnego – koncepcyjne podstawy kształtowania się kryminologicznej teorii skutków przestępstwa; efektywność i koszty ustawodawstwa karnego, działalności organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, systemu penitencjarnego; kwestie kwalifikacji przestępstw. Autor ponad 180 prac naukowych, w tym 5 monografii (3 zbiorowe); 3 artykułów naukowych w periodykach naukowych baz danych Scopus i Web of Science; ponad 30 artykułów naukowych w publikacjach fachowych i ponad 100 tez doniesień na konferencjach ukraińskich i międzynarodowych. Numer ORCID: 0000-0002-6720-6658.

obwodów donieckiego i ługańskiego) nadal znajduje się pod okupacją. Jednocześnie J. Pysmeński jako główne przesłanki tymczasowego powodzenia kampanii wojskowej i relatywnego rozpowszechnienia zachowań kolaboracyjnych na tym terenie wyróżnia: 1) długotrwałe i planowe przygotowanie do okupacji (czynniki zewnętrzne); 2) specyfikę rozwoju społecznego i politycznego przedwojennej Ukrainy (czynniki wewnętrzne); 3) dziedzictwo poradzieckie i przywiązanie do ideologii „rosyjskiego świata” (czynniki historyczne i ideologiczne)².

Reakcją legislacyjną na agresję zbrojną rozpętaną w Ukrainie były istotne zmiany w ustawie o odpowiedzialności karnej, których część szczególnie została rozszerzona w związku z pojawieniem się nowych oraz zmianami w obowiązujących normach prawa karnego. Duże zainteresowanie badaczy wywołało pojawienie się art. 111-1 kodeksu karnego Ukrainy (zwanego dalej kk), którego uchwalenie zapoczątkowało regulację przeciwdziałania częstym przypadkom kolaboracji. Praktyczne stosowanie wspomnianej normy postępuje, biorąc pod uwagę wyzwolenie przez Siły Zbrojne Ukrainy terytorium czasowo niekontrolowanego przez Ukrainę oraz wystarczająco intensywną działalność organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Jak wynika z materiałów Biura Prokuratora Generalnego, w 2022 r. zarejestrowano 3851 przestępstw z art. 111-1 kk, z czego w 1090 przypadkach doręczono zawiadomienie o podejrzeniu, do sądu skierowano 620 postępowań z aktem oskarżenia³. Na początek kwietnia 2023 r. zarejestrowano już 4887 przypadków udowodnionej kolaboracji⁴. Sądy I instancji (2022 rok) rozpatrzyły 308 postępowań z art. 111-1 kk, z czego 268 zakończyło się wyrokiem. 140 osób zostało skazanych prawomocnymi wyrokami – na podstawie części 1 art. 111-1 kk; 14 osób – na podstawie części 2 art. 111-1 kk; 17 osób – na podstawie części 4 art. 111-1 kk; 1 osoba – zgodnie z częścią 5 art. 111-1 kk; 4 osoby – zgodnie z częścią 7 art. 111-1 kk⁵.

Kwestii merytorycznego spełnienia normy art. 111-1 kk w literaturze specjalistycznej poświęcono już wiele opracowań, w szczególności A. Benickiego,

² Є. Письменський, *Колораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема*, „Право України” 2020, №12, С. 116.

³ Офіс Генерального прокурора. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі (січень-грудень 2022): <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. [dostęp: 07.07.2023].

⁴ Офіс Генерального прокурора. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення рф (2023, 4 квітня): <https://www.gp.gov.ua/>. [dostęp: 07.07.2023].

⁵ Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження (2022). Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання (2022). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022. [dostęp: 07.07.2023].

M. Bondarenki, O. Dudorova, Z.A. Zaginej-Zabolotenki, O. Krawczuka, V. Kuzniecowa, O. Marina, R. Mowczana, A. Muzyki, J. Pysmeńskiego, M. Sijpłoki, M. Rubaszczunki, M. Hawroniuka, W. Szablistego i innych naukowców. Mimo takiej palety wywiadu naukowego wiele kwestii prawnokarnej kwalifikacji działalności kolaboracyjnej nadal jest dyskusyjnych, wywołując zainteresowanie badawcze.

Uzasadniając potrzebę przyjęcia projektu ustawy o odpowiedzialności karnej za kolaborację, jej autorzy wskazali na fakty wsparcia Rosji w prowadzeniu działań agresywnych, rozpętaniu konfliktu zbrojnego przeciwko Ukrainie, w tym wspieraniu formacji zbrojnych i administracji okupacyjnych państwa-agresora. Osoby zaangażowane w realizację kolaboracji nadal zajmują wysokie stanowiska w państwie, wpływają na kształtowanie polityki państwa czy przestrzeni informacyjnej Ukrainy, co jest niedopuszczalne w warunkach ciągłej agresji zbrojnej i działań wojennych. Kolaboracjonizm jako zjawisko podważa bezpieczeństwo narodowe Ukrainy i stwarza bezpośrednie zagrożenie dla suwerenności państwowej, integralności terytorialnej, porządku konstytucyjnego i innych interesów narodowych Ukrainy, dlatego kolaborant musi ponosić odpowiedzialność określoną ustawą. Ponadto regulacja pokonfliktowa jest niemożliwa bez przywrócenia sprawiedliwości i ograniczenia szeregu praw osób zaangażowanych w kolaborację, co może być rozwiązane jedynie ustawowo⁶.

Jak słusznie zauważa N. Antoniuk, artykuł dotyczący kolaboracji jest opisany przez ustawodawcę w sposób skomplikowany. Przede wszystkim ma aż osiem części i tylko część ósma opisuje skład kwalifikacji. Wszystkie pozostałe części (od 1 do 7) są samodzielnymi składnikami czynów przestępczych. Jednocześnie nawet w każdej z tych części ustawodawca formułuje kilka form popełnienia odpowiedniego przestępstwa. Warto również zauważyć, że w pierwszych dwóch częściach art. 111-1 kk odnosi się do popełniania wykroczeń karnych, a od 3 do 8 art. 111-1 kk obejmuje przestępstwa drobne, ciężkie i szczególnie ciężkie. Oznacza to, że tylko jeden artykuł kodeksu karnego wskazuje na wzrost społecznego niebezpieczeństwa kolaboracji, który obejmuje całą paletę czynów karalnych – od wykroczeń po szczególnie ciężkie przestępstwa⁷.

⁶ Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/559222>. [dostęp: 07.07.2023].

⁷ Н. Антонюк, *Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації*, „Слово Національної школи суддів України” 2021, №4(37), С. 57.

Pojęcie *działalności kolaboracyjnej*, a także pokrewne mu, takie jak *kolaboracjonizm*, *kolaborant* i inne, wywodzące się od łacińskiego *colaborare* (współpracować), mogą nabierać zarówno pozytywnych, jak i negatywnych znaczeń. W konotacji pozytywnej kolaboracja oznacza wspólne działanie lub kooperację, w konotacji negatywnej zdradziecką współpracę z wrogiem. Sytuacja II wojny światowej dokonała istotnej korekty negatywnego znaczenia tego terminu, które otrzymało obraźliwy ton. Zaczęto go definiować jako: *pomoc wrogowi, wspieranie sił okupacyjnych, pracę przeciwko fundamentalnym interesom narodowym, zdradę, zdradę stanu* itp.

We współczesnym prawie karnym pojęcie *kolaboracji* należy wiązać z takim zachowaniem, które polega na współdziałaniu lub interakcji z wrogiem (państwem-agresorem), które popełniane jest na szkodę interesów państwa (odrębny rodzaj zdrady stanu). Interpretacja takiego działania jako świadomej, dobrowolnej i celowej współpracy z wrogiem w jego interesie i przeciwko interesom swojego państwa jest ogólnie akceptowana z punktu widzenia prawa międzynarodowego⁸.

Ogólnym przedmiotem przestępstwa, o którym mowa w art. 111-1 kk, są relacje społeczne w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego, a więc bezpieczeństwa państwowego, informacyjnego i militarnego, jako jego składowych. *Bezpośrednim przedmiotem* przestępstwa, którym jest działalność kolaboracyjna, jest porządek państwowy, suwerenność, zdolność obronna i inne prawnie chronione interesy, które są chronione środkami wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Biorąc pod uwagę dość szeroką i zróżnicowaną gamę form działania kolaboracyjnego, bezpośredni przedmiot w każdym konkretnym przypadku jest określany w zależności od konkretnej formy. *Dodatkowy przedmiot* przestępstwa określa się także w zależności od sposobu jego popełnienia. I tak np. dodatkowym przedmiotem działań kolaboracyjnych w postaci działań mających na celu wdrażanie standardów edukacji państwa-agresora w placówkach oświatowych jest system oświaty odpowiedniego terytorium okupowanego jako składnik systemu oświaty Ukrainy⁹.

Publiczne zaprzeczenie przez obywatela Ukrainy przeprowadzenia napaści zbrojnej na Ukrainę, ustanowienia i utwierdzenia czasowej okupacji części

⁸ *Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент.* / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін.; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ: Норма права, 2022, С. 82.

⁹ *Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування/за заг. ред. В.В. Малюка, Київ: Алерта, 2023, С. 105–106.*

terytorium Ukrainy lub publiczne apele obywatela Ukrainy o poparcie decyzji i/lub działań państwa-agresora, formacji zbrojnych i/lub administracji okupacyjnych państwa-agresora, o współpracę z państwem-agresorem, formacjami zbrojnymi i/lub administracjami okupacyjnymi państwa-agresora, o nieuznanie rozszerzenia suwerenności państwowej Ukrainy na czasowo okupowane terytoria Ukrainy – podlega karze pozbawienia prawa do zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności na okres od dziesięciu do piętnastu lat (część 1 art. 111-1 kk).

Termin *agresja zbrojna na Ukrainę* oznacza bezpośrednio i (lub) pośrednio (hybrydowe) użycie siły zbrojnej (Federacji Rosyjskiej) przeciwko suwerenności, integralności terytorialnej i niezależności politycznej Ukrainy. Składnikami współczesnej agresji zbrojnej na Ukrainę są: 1) zajęcie Autonomicznej Republiki Krym (ARK) w lutym–marcu 2014 r. – pierwszy epizod rosyjskiej interwencji w Ukrainie (zgodnie z częścią 2 art. 1 Ustawy Ukrainy „O zapewnieniu praw i wolności obywatelskich oraz systemie prawnym na czasowo okupowanym terytorium Ukrainy” ARK i miasto Sewastopol są czasowo okupowane przez Federację Rosyjską od 20 lutego 2014 r.); 2) rozpoczęcie konfrontacji zbrojnej w dniu 7 kwietnia 2014 r. i późniejsza okupacja przez Federację Rosyjską części terytorium obwodów donieckiego i ługańskiego wraz z utworzeniem tzw. donieckiej i ługańskiej „republik ludowych”; 3) akt zbrodni agresji, który rozpoczął się 24 lutego 2022 r. i doprowadził do zakrojonej na szeroką skalę inwazji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej przy wsparciu Republiki Białorusi¹⁰ na Ukrainę. Ustawa Ukrainy „O zapewnieniu praw i wolności obywatelskich oraz systemie prawnym na czasowo okupowanym terytorium Ukrainy” zalicza do formacji zbrojnych Federacji Rosyjskiej: regularne formacje i jednostki podległe ministerstwu obrony Federacji Rosyjskiej, jednostki i formacje specjalne podległe innym organom ścigania Federacji Rosyjskiej, ich doradców, instruktorów oraz nieregularne nielegalne formacje zbrojne, bandy zbrojne i grupy najemników, utworzone, podporządkowane, zarządzane i finansowane przez Federację Rosyjską, a także przy pomocy administracji okupacyjnej Federacji Rosyjskiej, która składa się z jej organów i struktur państwowych, funkcjonalnie odpowiedzialnych za zarządzanie czasowo okupowanymi terytoriami Ukrainy oraz samowolnych organów kontrolowanych przez Federację Rosyjską, które uzurpowały sobie pełnienie funkcji władzy na czasowo okupowanych terytoriach Ukrainy.

Z kolei pojęcie *administracja okupacyjna* to zespół organów i struktur państwowych Federacji Rosyjskiej, funkcjonalnie odpowiedzialnych za

¹⁰ *Новели кримінального законодавства...*, op. cit., C. 86.

zarządzanie terytoriami czasowo okupowanymi oraz samozwańczymi organami pozostającymi pod kontrolą Federacji Rosyjskiej, które uzurpowały sobie sprawowanie władzy na terytoriach czasowo okupowanych i które pełniły lub pełnią funkcje charakterystyczne dla władz państwowych lub samorządowych na czasowo okupowanym terytorium Ukrainy, w szczególności są to organy, organizacje, przedsiębiorstwa i instytucje, w tym organy ścigania i sądownictwa, notariusze i podmioty usług administracyjnych¹¹.

Zaprzeczenie publiczne należy natomiast rozumieć jako otwarte odwołanie się do nieokreślonego kręgu osób lub jawne wyrażenie własnych myśli lub przekonań, które polegają na nieuznaniu pewnych faktów lub zdarzeń. Jawnym jest przemówienie, gdy osoba je wypowiadająca jest świadoma możliwości swobodnego i pełnego odbioru wyrażanych informacji przez nieokreślony krąg osób. Zgodnie z p. 1 przypisu w części pierwszej niniejszego rozdziału, za publiczne uważa się rozpowszechnianie apeli lub wyrażań zaprzeczenia do nieokreślonego kręgu osób, w szczególności w Internecie lub za pomocą środków masowego przekazu. Oprócz tego trzeba liczyć się z tym, że zaprzeczenie wypowiedziane np. na wiecu, zgromadzeniu ludzi czy innym wydarzeniu masowym będzie miało również charakter publiczny. W tym przypadku niektóre publiczne zaprzeczenia są czynami przestępczymi, ponieważ celowo i publicznie się zaprzecza (obala lub w jakikolwiek sposób pomniejsza), w pewnym sensie usprawiedliwiając poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego, w szczególności międzynarodową zbrodnię agresji zbrojnej dokonanej przez jedno państwo przeciwko innemu suwerennemu państwu, a także inne zbrodnie wojenne. Przedmiotem publicznego zaprzeczania są fakty zbrojnej agresji na Ukrainę, fakty ustanowienia i utwierdzenia czasowej okupacji części terytorium Ukrainy.

Publiczne apele obywateli Ukrainy mogą dotyczyć poniższych działań¹²:

- popieranie decyzji i/lub działań państwa-agresora, formacji zbrojnych i/lub administracji okupacyjnej państwa-agresora – aprobata określonych inicjatyw lub dobrowolne wykonywanie decyzji państwa-agresora, nielegalnych formacji zbrojnych (w tym formowanych z obywateli Ukrainy) działających po jego stronie lub organach pseudorządowych wprowadzonych przez państwo-agresora pod przykrywką administracji okupacyjnej, w skład których mogą wchodzić obywatele Ukrainy pod warunkiem, że takie decyzje i/lub działania nie mają na celu wykonania przez państwo-agresora swoich obowiązków,

¹¹ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.214 р. № 1207-VII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>. [dostęp: 20.07.2023].

¹² *Злочинна колаборація в умовах збройної агресії...*, op. cit., С. 107–111.

przewidzianych przez międzynarodowe prawo humanitarne. I tak np. zgodnie z art. 56 Konwencji o ochronie ludności cywilnej w czasie wojny, państwo prowadzące okupację jest zobowiązane wszelkimi dostępnymi środkami i we współpracy z władzami państwowymi i lokalnymi zapewnić i wspierać działalność placówek medycznych i szpitalnych, a także do zapewnienia i utrzymania na okupowanym terytorium warunków zadowalających z punktu widzenia ochrony zdrowia i warunków sanitarnych, w szczególności stosowania i wdrażania środków profilaktycznych i zapobiegawczych niezbędnych do prewencji rozprzestrzeniania się chorób zakaźnych i epidemii. Personel medyczny wszystkich kategorii będzie mógł wykonywać swoje obowiązki. Jednocześnie inne decyzje państwa-agresora mogą dotyczyć zarówno kwestii ogólnych (agresja militarna pod pozorem specjalnej operacji wojskowej, tworzenie na terenach okupowanych podmiotów pseudopaństwowych, aneksja Autonomicznej Republiki Krym), jak i lokalnych (udział w powoływaniu określonych członków administracji okupacyjnej, udział w czynnościach normatywnych, co jest sprzeczne z obowiązującym ustawodawstwem). Popieranie decyzji może odbywać się zarówno w formie konkretnych działań, jak i bezczynności (powstrzymanie się od pomocy Siłom Zbrojnym Ukrainy, uznanie prawomocności władz tworzonych przez państwo-agresora, uznanie wyższości pseudonormatywnych aktów tymczasowej administracji okupacyjnej nad decyzjami prawnymi władz lokalnych Ukrainy i ich urzędników). Czynności dokonane pod przymusem lub motywowane chęcią zachowania życia w okupacji w warunkach skrajnej konieczności nie mogą być uznane za dobrowolne poparcie decyzji w myśl art. 39 kk (np. przestrzeganie godziny policyjnej), jeżeli takie czyny nie stanowią innego przestępstwa przewidzianego w części specjalnej kodeksu karnego Ukrainy;

- współpraca z państwem-agresorem, formacjami zbrojnymi i/lub administracją okupacyjną państwa-agresora jest to uzgodniony zestaw działań dobrowolnie popełnionych przez obywatela Ukrainy w interesie i/lub wspólnie z państwem-agresorem, nielegalnymi formacjami zbrojnymi (w tym utworzonymi z obywateli Ukrainy), działającymi po jego stronie, czy pseudowładzami powołanymi przez państwo-agresora pod auspicjami administracji okupacyjnej, w skład której mogą wchodzić obywatele Ukrainy. Współpraca może przybrać formę działalności organizacyjnej, wolontariackiej lub mieć charakter pomocy intelektualnej (doradzanie w zakresie realizacji indywidualnych potrzeb, działania instruktazowe lub prawne);
- nieuznawanie rozszerzenia suwerenności państwowej Ukrainy na czasowo okupowane terytoria Ukrainy (zwane dalej COT) – wypowiedzi lub działania

mające na celu promowanie potwierdzenia suwerenności kraju-agresora; popełnione w celu utrudnienia realizacji suwerenności Ukrainy na terytoriach okupowanych lub innych terytoriach w interesie państwa-agresora. Przyczynianie się do ustanowienia suwerenności kraju-agresora może polegać na udziale w tworzeniu władz lokalnych na czasowo okupowanych lub innych terytoriach naszego państwa, podporządkowaniu się ustawodawstwu innego państwa-agresora na terytorium Ukrainy. Utrudnieniem realizacji suwerenności Ukrainy na terytoriach okupowanych lub innych w interesie państwa-agresora może być niewykonywanie decyzji prawowitych władz państwowych Ukrainy, przeszkadzanie w wykonywaniu ich zadań.

Terytorium Ukrainy czasowo okupowane przez Federację Rosyjską (COT) ustęp 7 cz. 1 art. 1-1 Ustawy Ukrainy „O zapewnieniu praw i wolności obywatelskich oraz systemie prawnym na czasowo okupowanym terytorium Ukrainy” określa jako część terytorium Ukrainy, na której formacje zbrojne Federacji Rosyjskiej i administracja okupacyjna Federacji Rosyjskiej ustanowiły i sprawują faktyczną kontrolę, lub w granicach których formacje zbrojne Federacji Rosyjskiej utworzyły i sprawują kontrolę ogólną w celu ustanowienia administracji okupacyjnej Federacji Rosyjskiej¹³.

Obowiązkową cechą strony przedmiotowej dla pierwszego i drugiego rodzaju działań w ramach kolaboracji ideowej i kulturalno-oświatowej jest sytuacja przestępstwa, która przejawia się w ich *publicznym* popełnieniu. Publiczne popełnienie tych działań charakteryzuje je jako zwiększające zagrożenie publiczne. Mówiąc o publicznym popełnieniu czynu, musimy się opierać na zespole okoliczności charakteryzujących czas, miejsce, środowisko dokonywania odpowiednich apeli itp. Liczba (krąg) osób, która może charakteryzować publiczność, choć uważana jest za nieokreśloną, powinna wynosić co najmniej dwie osoby. Nie istnieje górna granica ilościowej definicji publiczności. Publiczne apele skierowane do jednej konkretnej osoby można uznać za nawoływanie do popełnienia przestępstwa¹⁴.

Dobrowolne zajmowanie przez obywatela Ukrainy stanowiska niezwiązanego z wykonywaniem funkcji organizacyjno-kierowniczych lub administracyjno-gospodarczych w organach utworzonych niezgodnie z prawem na terytorium czasowo okupowanym, w tym w administracji okupacyjnej państwa-agresora, podlega karze pozbawienia prawa do zajmowania określonych stanowisk lub

¹³ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>. [dostęp: 07.07.2023].

¹⁴ *Новели кримінального законодавства...*, op. cit., С. 90–91.

prowadzenia określonej działalności przez okres od dziesięciu do piętnastu lat z konfiskatą mienia lub bez (część 2 art. 111-1 kk).

Ustawodawstwo Ukrainy nie zawiera definicji, co dokładnie należy rozumieć przez zajmowanie stanowisk. Jednocześnie, jeśli przeanalizujemy normatywne akty prawne, w szczególności ustawę Ukrainy „O służbie cywilnej”, można zauważyć, że terminologiczny zwrot *zajmowanie stanowiska* jest w niej dość często używany w kontekście działań przygotowawczych w sprawie powołania określonej osoby na stanowisko w służbie cywilnej („konkurs na stanowisko w służbie cywilnej”, „kandydaci na stanowiska w służbie cywilnej”) i faktycznie jest z takim powołaniem związany. W innych normatywnych aktach prawnych wyraz „zajmowanie stanowiska”, „zajmowane stanowisko” jest używane dość często i implikuje wystąpienie takiego faktu prawnego, jak powołanie osoby na określone stanowisko w sposób określony przez ustawodawstwo Ukrainy z oficjalną rejestracją stosunku pracy. Mając na uwadze brzmienie postanowień ust. 2, 5 i 7 art. 111-1 kk, kolaborant musi zajmować stanowisko w organie utworzonym nielegalnie, a nie wykonywać pracę niezwiązaną z jego zawodem. Pojęcie „stanowiska” jest interpretowane w ustawodawstwie Ukrainy. Zgodnie z p. 4 ust. 1 art. 2 Ustawy Ukrainy „O służbie cywilnej” stanowisko w służbie cywilnej jest podstawową jednostką strukturalną organu państwowego z określoną strukturą i wykazem personelu, z obowiązkami służbowymi ustalonymi zgodnie z ustawodawstwem w granicach uprawnień określonych przez tę ustawę¹⁵.

Dobrowolność to pojęcie, z którego wywodzi się scharakteryzowanie pewnych form udziału w działalności nielegalnych organów, oddziałów, formacji tworzonych przez państwo-agresora, jest rozumiane jako takie uczestnictwo, które odbywa się z własnej inicjatywy podmiotu działalności kolaboracyjnej i pod warunkiem jego swobodnego wyrażenia woli¹⁶.

Ta forma obiektywnej strony¹⁷ zachowania kolaboracyjnego zawiera jednocześnie kilka poziomów znamion działalności obywatela Ukrainy, które muszą zostać ustalone w celu pociągnięcia go do odpowiedzialności karnej. Po pierwsze, podmiot zajmuje stanowiska w nielegalnych władzach tworzonych na COT, w tym w administracji okupacyjnej państwa-agresora. Po drugie, stanowisko to nie jest związane z pełnieniem funkcji organizacyjno-kierowniczych

¹⁵ З.А. Загиней-Заболотенко, *Добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, а також в незаконних судових або правоохоронних органах як форми колабораційної діяльності*, „Юридичний науковий електронний журнал” 2022, №6. С. 319.

¹⁶ *Новели кримінального законодавства України...*, op. cit., С. 103.

¹⁷ *Злочинна колаборація в умовах збройної агресії...*, op. cit., С. 112–115.

lub administracyjno-gospodarczych. Przykładami takich stanowisk mogą być: pracownik biurowy, radca prawny, księgowy, pracownik obsługi, pracownik działu kadr, inspektor ochrony cywilnej. Osoby wykonujące czynności czysto zawodowe (lekarz, statystyk, pracownik socjalny itp.), przemysłowe (np. kierowca, jubiler lub pracownik sektora mieszkaniowo-gospodarczego, innych podobnych struktur komunalnych), techniczne (drukarnia, sekretarz techniczny, ochroniarz, konduktor itp.), funkcje *de iure* mogą pełnić osoby zajmujące stanowiska niezwiązane z wykonywaniem funkcji organizacyjno-kierowniczych lub administracyjno-gospodarczych (jeżeli stanowiska te są przewidziane w strukturach i jednostkach organizacyjnych nielegalnych władz). Ponieważ jednak realizują one funkcje drugorzędne (pomocnicze), odpowiadające im działania można ocenić jako nieistotne zgodnie z częścią 2 art. 11 kk¹⁸.

Art 43 IV Konwencji o prawach i zwyczajach wojny lądowej wraz z załącznikiem: Postanowienia o prawach i zwyczajach wojny lądowej, sporządzone 18 października 1907 r. (data wejścia w życie dla Ukrainy 24 sierpnia 1991 r.) mówi, że wraz z faktycznym przejściem w ręce okupanta praw władzy prawowitej, używa on wszelkich zależnych od niego środków w celu przywrócenia i zapewnienia w jak największym stopniu porządku publicznego i bezpieczeństwa, przestrzegając obowiązujących w kraju przepisów prawa, chyba że jest to absolutnie niemożliwe. Powyższe postanowienie znajduje potwierdzenie w wymogach art. 9 Ustawy Ukrainy „O zapewnieniu praw i wolności obywatelskich oraz systemie prawnym na czasowo okupowanym terytorium Ukrainy”, który stanowi, że wszelkie organy, ich funkcjonariusze i urzędnicy na COT i ich działalność są uważane za nielegalne, jeżeli te organy lub osoby są tworzone, wybierane lub mianowane w porządku nieprzewidzianym przez prawo. Każdy akt (decyzja, dokument) wydany przez określone organy i/lub osoby jest nieważny i nie wywołuje skutków prawnych, z wyjątkiem dokumentów potwierdzających fakt urodzenia, zgonu, rejestracji (rozwiązania) małżeństwa osoby na COT, które są dołączone do wniosku o państwową rejestrację odpowiedniego aktu stanu cywilnego¹⁹.

W odniesieniu do wykonywania funkcji organizacyjno-kierowniczych lub administracyjno-gospodarczych Plenum Sądu Najwyższego Ukrainy w Uchwale nr 5 z dnia 26.04.2002 r. „O praktyce sądowej w sprawach przekupstwa” ustaliło, że organizacyjno-kierownicze obowiązki to obowiązki związane z kierowaniem

¹⁸ *Новели кримінального законодавства України...*, op. cit., С. 104–105.

¹⁹ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>. [dostęp: 07.07.2023].

przemysłem, kolektywem pracy, miejscem pracy, działalnością produkcyjną poszczególnych pracowników w przedsiębiorstwach, instytucjach lub organizacjach niezależnie od formy własności (szefowie ministerstw, innych centralnych organów władzy wykonawczej, przedsiębiorstw państwowych lub prywatnych, instytucji i organizacji, szefowie pododdziałów strukturalnych i inni). Przez obowiązki administracyjno-gospodarcze należy rozumieć obowiązki związane z zarządzaniem lub rozporządzaniem mieniem państwowym lub prywatnym (ustalenie trybu jego przechowywania, przetwarzania, sprzedaży, zapewnienie kontroli nad tymi czynnościami itp.). Takie uprawnienia w takim czy innym zakresie mają kierownicy działów i służb planowania gospodarki, zaopatrzenia, finansów, kierownicy magazynów, sklepów, ich zastępcy, kierownicy działów przedsiębiorstw, audytorzy działów i kontrolerzy.

Dobrowolne zajęcie stanowiska przez obywatela zakłada jego zatrudnienie lub wstąpienie do służby w nielegalnym organie państwowym utworzonym na COT, w tym w administracji okupacyjnej państwa-agresora, popełnionym bez przymusu i z własnej woli, a także pełnienie takich funkcji w zreorganizowanym organie państwowym, który w wyniku zmian organizacyjnych i personalnych stał się nielegalny.

Propaganda poczyniona przez obywatela Ukrainy w placówkach oświatowych, niezależnie od rodzaju i formy własności, mająca na celu ułatwienie przeprowadzenia napaści zbrojnej na Ukrainę, ustanowienie i utwierdzenie czasowej okupacji części terytorium Ukrainy, uchylenia się od odpowiedzialności za dokonanie przez państwo-agresora zbrojnej agresji na Ukrainę, a także działania obywateli Ukrainy zmierzające do wprowadzenia w placówkach oświatowych standardów oświatowych państwa-agresora, podlega karze prac poprawczych na okres do 2 lat lub aresztu na okres do 6 miesięcy albo pozbawienia wolności na okres do 3 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności na okres od 10 do 15 lat (art. część 3 art. 111-1 kk).

Pojęcie propagandy, którego realizacja w placówkach oświatowych pociąga za sobą odpowiedzialność zgodnie z częścią 3 art. 111-1 kk, należy interpretować w sensie negatywnym (destrukcyjnym). Jest to forma komunikowania się z uczestnikami procesu edukacyjnego, która polega na manipulowaniu ich świadomością w celu ukształtowania w nich takich idei i stanowisk, które uzasadniają wsparcie zbrojnej agresji na Ukrainę, ustanowienie i utwierdzenie tymczasowej okupacji części terytorium Ukrainy, uchylenia się od odpowiedzialności za dokonanie przez państwo-agresora zbrojnej agresji na Ukrainę. Odpowiadające im idee i stanowiska są chwalone, a nie potępiane,

a ich realizacja przedstawiana jako zachowanie, które można naśladować i rozpowszechniać²⁰.

Z kolei termin *realizacja propagandy* oznacza celowe i aktywne rozpowszechnianie specjalnie dobranych argumentów, faktów, opinii, stwierdzeń i innych form informacji w celu ideologicznego oddziaływania na opinię publiczną oraz kształtowanie określonych poglądów i przekonań wśród odpowiednich warstw ludności, społecznych, narodowych lub innych grup osób. Jednocześnie propaganda różni się od np. apeli wcześniej ustaloną i uzgodnioną z przedstawicielami państwa-agresora lub administracji okupacyjnej koncepcją myśli, która musi być propagowana ideologicznie, według określonego programu i ewentualnie z dostępnością odpowiednich materiałów. W kontekście części 3 art. 111-1 kk, celem propagandy jest: 1) ułatwienie zbrojnej agresji na Ukrainę; 2) ustanowienie i utwierdzenie czasowej okupacji części terytorium Ukrainy; 3) unikanie odpowiedzialności za dokonanie przez państwo-agresora zbrojnej agresji na Ukrainę²¹.

Obowiązkową cechą strony obiektywnej składu przestępstwa, przewidzianą w części 3 art. 111-1 kk, jest miejsce popełnienia przestępstwa – placówka oświatowa (niezależnie od rodzajów i form własności). Zgodnie z Ustawą Ukrainy „O edukacji” placówka oświatowa to instytucja prawa publicznego lub prywatnego, której głównym rodzajem działalności jest działalność edukacyjna (p. 6, ust. 1, art. 1)²²:

- uczelnia odpowiedniego typu, która prowadzi działalność edukacyjną, naukową, naukowo-techniczną, innowacyjną i metodyczną, zapewnia organizację procesu kształcenia i zdobywanie wyższego wykształcenia przez osoby, a także instytucje naukowe zapewniające kształcenie studentów studiów wyższych na trzecim (edukacyjno-naukowym) poziomie szkolnictwa wyższego;
- placówka kształcenia zawodowego i technicznego odpowiedniego typu, zapewniająca zaspokojenie potrzeb obywateli w zakresie kształcenia zawodowego i technicznego, nabywania kwalifikacji w odpowiednim zawodzie, specjalności zgodnie z ich zainteresowaniami, zdolnościami i stanem zdrowia;
- ogólnokształcąca placówka oświatowa odpowiedniego typu, bez względu na podporządkowanie i formę własności, należąca do systemu ogólnokształcącego szkolnictwa średniego;

²⁰ *Новели кримінального законодавства України...*, op. cit., С. 97.

²¹ *Злочинна колаборація в умовах збройної...*, op. cit., С. 116.

²² Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [dostęp: 07.07.2023].

- przedszkolna placówka oświatowa odpowiedniego typu, bez względu na podporządkowanie i formę własności, należąca do systemu wychowania przedszkolnego.

Działania mające na celu wdrożenie standardów edukacyjnych państwa-agresora w placówkach oświatowych obejmują natomiast wszelkie działania wchodzące w proces odchodzenia od krajowych standardów edukacyjnych w placówkach oświatowych Ukrainy z równoczesnym lub stopniowym przejściem do standardów edukacyjnych kraju agresora. Analiza problematycznych aspektów stosowania części 3 art. 111-1 kk pokazała, że ta forma kolaboracji, jaką jest „wprowadzanie w placówkach oświatowych standardów edukacyjnych państwa-agresora”, jest różnie interpretowana, co wymaga odrębnych wyjaśnień. W szczególności nie jest tożsama interpretacja zakresu i charakteru działań, których całością stanowi „wprowadzanie”, a także określenie kręgu osób będących podmiotami tego przestępstwa.

Obiektywna strona przestępstwa przewidziana w części 3 art. 111-1 kk, polega na podejmowaniu działań zmierzających do realizacji tych standardów edukacyjnych w placówkach oświatowych. A takie są działania pracowników i urzędników nielegalnych władz w dziedzinie oświaty, kierownictwa placówek oświatowych, grup inicjatywnych pracowników pedagogicznych na rzecz zapewnienia edukacji zgodnej ze standardami oświaty państwa-agresora: opracowanie standardów oświaty na czasowo okupowanych terytoriach, opracowywanie typowych programów edukacyjnych, typowych planów edukacyjnych, ich zatwierdzanie, zapewnienie kontroli realizacji tych standardów, planów, programów. Innymi słowy, wdrażanie standardów edukacyjnych należy rozumieć jako działanie zapewniające realizację określonych wymagań dotyczących treści zajęć edukacyjnych. Oznacza to, że chodzi o zapewnienie pewnego poziomu zgodności ze standardami edukacyjnymi państwa-agresora poprzez udział w opracowaniu programu edukacyjnego i/lub planu nauczania (odpowiednich komponentów), ich zatwierdzanie oraz wydawanie instrukcji dot. ich realizacji. W tym względzie należy zwrócić uwagę na fakt, że podmiotami wdrażania standardów oświaty państwa-agresora w określonych placówkach są nie tylko urzędnicy tych placówek, pełniący odpowiednie funkcje organizacyjne i administracyjne (dyrektorzy szkół, rektorzy, prorektorzy i inne upoważnione osoby), ale także ci nauczyciele i inni pracownicy pedagogiczni, którzy mogliby wspomóc okupanta w opracowaniu planu nauczania i/lub programu edukacyjnego państwa-agresora²³.

²³ *Злочинна колаборація в умовах збройної...*, op. cit., С. 119.

Przekazywanie zasobów materialnych nielegalnym formacjom zbrojnym lub paramilitarnym tworzonym na czasowo okupowanym terytorium i/lub formacjom zbrojnym lub paramilitarnym państwa-agresora i/lub prowadzeniu działalności gospodarczej we współpracy z państwem-agresorem, nielegalnymi władzami utworzonymi na czasowo okupowanym terytorium, w tym przez administrację okupacyjną państwa-agresora – podlega karze grzywny do dziesięciu tysięcy nieopodatkowanych minimalnych dochodów obywateli albo pozbawienia wolności od 3 do 5 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonych działalności przez okres od 10 do 15 lat i konfiskatę mienia (część 4 art. 111-1 kk).

Kategoria *zasoby materialne* nie doczekała się uszczegółowienia w przepisach, co pozwala na przypisanie jej wszelkich możliwych typów zmaterializowanych zasobów/środków czegoś, co można wykorzystać w razie potrzeby: finansowych (gotówka, ruchomość lub nieruchomości, poświadczane odpowiednimi dokumentami prawa majątkowe itp.), naturalne (grunty, podglebie, woda i inne zasoby naturalne, obiekty świata zwierzęcego), energetyczne (obecne przepisy prawne klasyfikują energię wszelkiego rodzaju jako zasoby materialne) i inne zasoby²⁴. W kontekście części 4 art. 111-1 kk zasobami materialnymi są przedmioty świata materialnego, odpowiednie pomieszczenia i budynki, materiały lub inne usługi, zasoby energii, urządzenia, narzędzia, maszyny itp., niezbędne do zaspokojenia potrzeb materialnych nielegalnej zbrojnej lub paramilitarnej formacji, utworzonej na COT i/lub formacji zbrojnej lub paramilitarnej państwa-agresora.

Z kolei *przekazanie* polega na udostępnieniu zasobów materialnych przedstawicielom państwa-agresora, jego siłom zbrojnym i/lub administracji okupacyjnej państwa-agresora. Przekazanie zasobów oznacza nie tylko przekazanie zasobów materialnych do nieodwracalnego (żywność, amunicja) lub stałego (pojazdy, umundurowanie) wykorzystania wraz z przeniesieniem prawa własności na nielegalne formacje zbrojne lub paramilitarne utworzone na COT i/lub formacje zbrojne lub paramilitarne państwa-agresora. Za przekazanie zasobów materialnych można również uznać przyznanie prawa do czasowego korzystania z nich²⁵.

Termin *prowadzenie działalności gospodarczej* w ramach części 4 art. 111-1 kk oznacza dobrowolną działalność obywatela Ukrainy (osobiście lub przez utworzoną przez niego organizację gospodarczą), prowadzoną we współpracy

²⁴ І. Медицький, *Колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору: «дотичність» та розмежування в ході кримінально-правової кваліфікації*, Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути: матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р./редкол: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2022. С. 64.

²⁵ *Злочинна колаборація в умовах збройної...*, op. cit., С. 121–123.

z państwem agresorem i związaną z produkcją (wytwarzaniem) i/lub sprzedażą towarów, wykonywaniem prac, świadczeniem usług, mającą na celu uzyskanie przychodu. Taka działalność gospodarcza jest uznawana za jeden z rodzajów działalności kolaboracyjnej, ponieważ jest prowadzona we współpracy z państwem-agresorem, tworzonymi na COT nielegalnymi władzami, w tym z administracją okupacyjną państwa-agresora. Interakcja może polegać na tym, że działalność gospodarcza:

- jest prowadzona przez podmiot gospodarczy w interesie jednego z kontrahentów wskazanych powyżej;
- jest prowadzona przez wspólne przedsiębiorstwo Ukrainy i państwa-agresora lub mocarstwa okupacyjnego;
- jest prowadzona pod kierownictwem obywatela Ukrainy w ramach przedsiębiorstwa państwa-agresora lub przedsiębiorstwa utworzonego na okupowanym terytorium²⁶.

Obowiązujące przepisy definiują *działalność gospodarczą* jako „działalność podmiotów gospodarczych w zakresie produkcji publicznej, mającą na celu wytwarzanie i sprzedaż produktów, wykonywanie prac lub świadczenie usług o charakterze wartościowym, które mają określone ceny” (cz. 1 art. 3 kodeksu gospodarczego); „działalność osoby związana z produkcją (wytwarzaniem) i/lub sprzedażą towarów, wykonywaniem prac, świadczeniem usług mającym na celu uzyskanie dochodu i jest wykonywana przez taką osobę samodzielnie i/lub za pośrednictwem jej odrębnych oddziałów, jak również za pośrednictwem każdej innej osoby, która działa na rzecz pierwszej osoby, w szczególności na podstawie umów zlecenia, pełnomocnictw i umów agencyjnych” (p 14.1.36. ust. 14.1 art. 14 Ordynacji podatkowej). Zasadnicza różnica między podanymi wytycznymi normatywnymi polega na celu postępowania – Ordynacja podatkowa bezwzględnie przewiduje uzyskiwanie dochodu, podczas gdy kodeks gospodarczy właśnie w zależności od kategorii „dochodowości” rozróżnia przedsiębiorczość i niekomercyjną działalność gospodarczą (część 2, art. 3 kodeksu gospodarczego)²⁷. Dlatego działalność gospodarczą charakteryzuje cel, specyfika struktury przedmiotowej oraz specyfika warunków realizacji. Ustawa odnosi się do podmiotów gospodarczych: 1) organizacje gospodarcze – osoby prawne utworzone zgodnie z wymogami obowiązujących przepisów prawa, a także inne osoby prawne prowadzące działalność gospodarczą i zarejestrowane w trybie

²⁶ Ibidem, C. 130–131.

²⁷ Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>; Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>. [dostęp: 08.07.2023].

określonym przez prawo; 2) obywateli Ukrainy, cudzoziemców i bezpaństwowców, którzy prowadzą działalność gospodarczą i są zarejestrowani zgodnie z prawem jako przedsiębiorcy (część 2 art. 55 kodeksu gospodarczego).

O. Krawczuk i M. Bondarenko zwracają uwagę, że przy ustalaniu faktu prowadzenia określonej działalności gospodarczej konieczne jest ustalenie, kto działał i podejmował decyzje w imieniu podmiotu gospodarczego. Przede wszystkim będzie to kierownik, osoba wykonująca swoje obowiązki lub inna osoba, która występowała w imieniu podmiotu gospodarczego (podczas negocjacji, zawierania i podpisywania umowy, dostawy towarów, robót, usług). Osoby pełniące funkcje techniczne (sprzedawcy, magazynierzy) w zależności od intencji mogą być współsprawcami takiego przestępstwa lub ich działania mogą nie odpowiadać znamionom strony obiektywnej przestępstwa (wykonywanie działalności gospodarczej)²⁸.

Dobrowolne zajęcie przez obywatela Ukrainy stanowiska związanego z pełnieniem funkcji organizacyjno-kierowniczych lub administracyjno-gospodarczych w nielegalnych władzach utworzonych na terytorium czasowo okupowanym, w tym w administracji okupacyjnej państwa-agresora, lub dobrowolne wybory do tych władz, a także udział w organizowaniu i przeprowadzaniu nielegalnych wyborów i/lub referendów na terytorium czasowo okupowanym lub publiczne nawoływanie do przeprowadzenia takich nielegalnych wyborów i/lub referendów na terytorium czasowo okupowanym – podlega karze pozbawienia wolności od 5 do 10 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności przez okres od 10 do 15 lat oraz z konfiskatą mienia lub bez (część 5 art. 111-1 kk).

Ten podtyp kolaboracyjnego działania jest podobny do tego, o którym mowa w części 2 art. 111-1 kk, z wyjątkiem charakteru stanowiska zajmowanego przez podmiot. Część 5 kwalifikuje dobrowolne zatrudnienie obywatela Ukrainy na stanowisku w nielegalnych organach państwowych utworzonych na COT, w tym w administracji okupacyjnej państwa-agresora, jeżeli jest to związane z pełnieniem funkcji organizacyjno-kierowniczych lub administracyjno-gospodarczych. W związku z tym dla prawidłowej kwalifikacji działań podmiotu do czynu popełnionego w tej formie strony obiektywnej konieczne jest wydobycie (uzyskanie) danych o strukturze organizacyjno-kadrowej jednostki oraz o obowiązkach funkcyjnych podmiotu na stanowisku. Przykładami takich stanowisk mogą być: szef nielegalnej władzy i jego zastępcy, naczelny lekarz przychodni, dyrektor

---

²⁸ O. Кравчук, М. Бондаренко, *Колaborаційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК*, „Юридичний науковий електронний журнал” 2022, № 3, С. 200.

generalny przedsiębiorstwa, którego zarząd należy do sfery działalności nielegalnej władzy, kierownik pionu personalnego, kierownik wydziału finansowego, główny lekarz sanitarny, kierownik laboratorium służby weterynaryjnej, rewident wydziałowy²⁹.

Dobrowolne wybranie do nielegalnych władz utworzonych na COT, w tym do administracji okupacyjnej państwa-agresora, następuje w przypadku, gdy podmiot nie jest powołany na to stanowisko bezpośrednio, ale bierze udział w wyborach, dobrowolnie zgłaszając swoją kandydaturę, i na podstawie wyników tych wyborów zajmuje stanowiska w nielegalnych władzach utworzonych na COT, w tym w administracji okupacyjnej państwa-agresora. Ta forma obiektywnej strony działania kolaboracyjnego będzie uważana za zakończoną od momentu niezwłocznego rozpoczęcia wykonywania obowiązków na stanowisku, do którego podmiot został wybrany. Sam udział w wyborach w charakterze kandydata na stanowiska nielegalnych władz utworzonych na COT, w tym w administracji okupacyjnej państwa-agresora, w zależności od innych okoliczności sprawy, może być uznany za usiłowanie popełnienia przestępstwa, przewidzianego w części 5 art 111-1 kk³⁰.

Co do zasady, podczas wyborów prezydenta Ukrainy, posłów do parlamentu Ukrainy oraz referendum ogólnoukraińskiego, głosowanie obywateli Ukrainy na COT nie jest organizowane i nie jest przeprowadzane. Obywatelom Ukrainy mieszkającym na terytorium czasowo okupowanym zapewnia się warunki do swobodnego wyrażania swojej woli podczas wyborów prezydenta Ukrainy, posłów do parlamentu Ukrainy oraz referendum ogólnoukraińskiego na innym terytorium Ukrainy. W przypadku wyborów posłów do Rady Najwyższej Autonomicznej Republiki Krym, posłów do rad lokalnych, burmistrzów wsi, gmin, miast, wszelkich innych wyborów i referendów przeprowadzanych na COT, w tym przy pomocy lub z udziałem organów państwowych i organów samorządu terytorialnego, utworzonych zgodnie z Konstytucją i ustawami Ukrainy, należy wziąć pod uwagę, że zgodnie z częścią 5 art. 9 Ustawy Ukrainy „O zapewnieniu praw i wolności obywateli oraz systemie prawnym na czasowo okupowanym terytorium Ukrainy” są one nieważne i nie wywołują skutków prawnych.

Udział w organizacji i przeprowadzaniu nielegalnych wyborów i/lub referendów polega na aktywnym działaniu zmierzającym do ich zorganizowania lub przeprowadzenia. Udział w organizacji i przeprowadzaniu nielegalnych wyborów i/lub referendów na COT oznacza udział w organach przeprowadzających

²⁹ *Новели кримінального законодавства...*, op. cit., C. 105.

³⁰ *Злочинна колаборація в умовах збройної...*, op. cit., C. 134–135.

nielegalne wybory, referenda, tj.: komisje wyborcze lub inne podobne organy, inny udział w przeprowadzaniu wyborów, np. jako kandydat, obserwator z ramienia kandydata, uczestnik kampanii przedwyborczej. *Publiczne apele* do przeprowadzenia takich nielegalnych wyborów i/lub referendów na COT polegają na tym, że podmiot publicznie wzywa do przeprowadzenia nielegalnych wyborów lub referendów na COT. Przesłębstwo jest zakończone z chwilą wygłoszenia przez przedmiot odpowiednich apeli. Jednocześnie odpowiedzialność powinna powstać niezależnie od tego, czy odbyły się po nich nielegalne wybory lub referendum, czy też nie³¹.

Organizacja i przeprowadzenie wydarzeń o charakterze politycznym, przeprowadzenie działań informacyjnych we współpracy z państwem-agresorem i/lub jego administracją okupacyjną, mających na celu wspieranie państwa-agresora, jego administracji okupacyjnej lub formacji zbrojnych i/lub unikanie odpowiedzialności za napaść zbrojną na Ukrainę, przy braku znamion zdrady, czynny udział w takiej działalności – podlega karze pozbawienia wolności od 10 do 12 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności przez okres od 10 do 15 lat z konfiskatą mienia lub bez (część 6 art. 111-1 kodeksu karnego).

Zgodnie z ust. 2 przyp. do art. 111-1 kk, do wydarzeń o charakterze politycznym zalicza się kongresy, zgromadzenia, wiece, marsze, demonstracje, konferencje, okrągłe stoły itp. To znaczy, mówimy o swobodnym, publicznym wyrażaniu stanowiska politycznego osób, w trakcie których możliwe jest zgłaszanie żądań, podejmowanie uchwał, innych apeli w różnych kwestiach życia publicznego, na dostępnym dla każdego zebraniu odbywającym się w formie kongresów, zgromadzeń, zebrań, wieców, pochodów, demonstracji, pikiet, konferencji, okrągłych stołów lub przy jakiegokolwiek kombinacji tych form, której porządek dzienny przewiduje organizowanie życia społeczeństwa w sferze polityki, z inicjatywy osób fizycznych lub prawnych.

Organizacja wydarzenia o charakterze politycznym to zbiór aktywnych działań na rzecz jego powstania, założenia, przygotowania, rozwoju, realizacji, wsparcia, realizowanych przy zaangażowaniu innych osób zarówno w określone działania, jak i udział w wydarzeniu. *Przeprowadzenie* wydarzenia to zespół działań, których celem jest zapewnienie skutecznej realizacji programu wydarzenia i osiągnięcie jego celów. Przeprowadzenie wydarzenia w swojej treści jest węższe niż „organizacja wydarzenia” i może być jej składową. W kontekście części 6 art. 111-1 kk przeprowadzenie wydarzenia jest etapem rozpoczynającym

³¹ Злочинна колаборація в умовах збройної..., op. cit., С. 136–137.

się jego otwarciem i kończącym się zamknięciem wydarzenia, obejmującym jego najbardziej merytoryczną, aktywną i publiczną część³².

Zgodnie z częścią 3 przyp. do art. 111-1 kk realizacja czynności informacyjnych oznacza tworzenie, gromadzenie, uzyskiwanie, przechowywanie, wykorzystywanie i rozpowszechnianie istotnych informacji. Działalność informacyjna może być interpretowana jako swoista czujność zawodowa, polityczna lub publiczna odpowiednich podmiotów, która polega na: a) interakcji informacyjnej z władzami, stowarzyszeniami obywatelskimi, osobami prawnymi lub osobami fizycznymi; b) tworzeniu i organizacji dostępu do informacji publicznej; c) uporządkowaniu zasobów informacyjnych; d) kształtowaniu infrastruktury informatycznej i telekomunikacyjnej, środków łączności i bezpieczeństwa informacji.

Aktywny udział w wydarzeniach o charakterze politycznym to rodzaj aktywności, który wskazuje na zaangażowanie podmiotu w procesy zachodzące podczas organizacji i przeprowadzania wydarzeń o charakterze politycznym, jego interakcję z uczestnikami procesu i może wyrażać się w działaniach mających na celu jawne i aktywne wspieranie porządku obrad lub realizację podjętych decyzji, uchwał, konkluzji itp., zajmowanie odpowiednich stanowisk, wykonywanie powierzonych zadań i innego rodzaju udział. Również aktywny udział w wydarzeniach o charakterze politycznym może przejawiać się w wypełnianiu zadań postawionych przez organizatora, prowadzeniu kampanii, zapewnieniu pewnego etapu takiego wydarzenia, zapewnieniu lokalu, prelegentów, widowni na jego przeprowadzenie, wspieraniu przewodniczącego, uczestnictwie w debatach, wysuwaniu inicjatyw, formułowaniu wniosków, rezolucji itp. Sama obecność na wydarzeniu o charakterze politycznym bez podjęcia ww. i innych aktywnych działań nie stanowi przestępstwa z części 6 art. 111-1 kk. Ważne jest, aby zrozumieć, że odpowiedzialność karna na podstawie części 6 art. 111-1 kk następuje przy braku znamion zdrady³³.

Dobrowolne zajmowanie przez obywatela Ukrainy stanowiska w nielegalnych organach sądowych lub organach ścigania utworzonych na terytorium czasowo okupowanym, a także dobrowolny udział obywatela Ukrainy w nielegalnych formacjach zbrojnych lub paramilitarnych utworzonych na terytorium czasowo okupowanym i/lub w formacjach zbrojnych państwa-agresora lub udzielanie takim formacjom pomocy w prowadzeniu działań wojennych przeciwko Siłom Zbrojnym Ukrainy i innym formacjom wojskowym utworzonym zgodnie z prawem Ukrainy, ochotniczym formacjom utworzonym lub samoorganizującym się w celu ochrony niepodległości suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy – podlega karze pozbawienia wolności od 12 do 15 lat z pozbawieniem prawa

³² *Злочинна колаборація в умовах збройної...*, op. cit., C. 138.

³³ *Ibidem*, C. 139–140.

do zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności przez okres od 10 do 15 lat oraz z konfiskatą mienia lub bez (część 7 art. 111-1 kk).

Organy sądowe utworzone niezgodnie z ustawodawstwem Ukrainy są nieważne, podobnie jak wydane przez nie decyzje. Jednocześnie nie ma różnicy poziom i zakres rozstrzygania spraw nielegalnie utworzonego sądu. Organy, które pełnią funkcje podobne do organów uznanych przez Ukrainę za organy ścigania na terytoriach czasowo okupowanych, zostaną uznane za nielegalne organy ścigania.

Dobrowolne zajmowanie przez obywatela stanowiska w nielegalnym organie sądowym lub organie ścigania polega natomiast na jego zatrudnieniu lub wstąpieniu do służby odpowiedniego organu, instytucji, organizacji, dokonany bez przymusu i z własnej woli, a także zajmowaniu takiego stanowiska w zreorganizowanym organie, instytucji, organizacji, która w wyniku zmian organizacyjnych i personalnych przeprowadzonych przez przedstawicieli państwa-agresora lub administracji okupacyjnej stała się nielegalna. I tak np. pozostanie sędziego na stanowisku w organie sądowym, który został zreorganizowany i włączony do ustroju okupanta, będzie karane, gdyż państwo ukraińskie gwarantuje sędziom, którzy pracowali w sądach Ukrainy położonych na COT (i wyrazili chęć przeniesienia się w związku z jego czasową okupacją przez Federację Rosyjską) prawo do przeniesienia na stanowisko sędziego w sądzie na innym terytorium Ukrainy. Jednocześnie sędzia, który nie wykazał chęci przeniesienia się do nieokupowanej części Ukrainy, ma możliwość rezygnacji z pracy w nielegalnym organie sądowym i nieprowadzenia działalności kolaboracyjnej³⁴. Jak zauważa N. Antoniuk, ta część dotyczy nie tylko zajmowania stanowiska sędziego, gdyż w organach sądowych kompetencje są wyraźnie podzielone między tych, którzy bezpośrednio sprawują wymiar sprawiedliwości, czyli sędziów, a aparat sądowy (sekretarzy posiedzenia sądu, asesory sądowi, komornicy itp.), który stanowi element organizacyjny w działalności sądów³⁵.

Według O. Krawczuka i M. Bondarenki, skład przestępstwa dobrowolnego zajmowania stanowiska w nielegalnych organach sądowych lub organach ścigania utworzonych na czasowo okupowanym terytorium wymaga obecności funkcji organizacyjno-kierowniczych lub administracyjno-gospodarczych. W przeciwnym razie zatrudnienie na stanowiskach, które nie obejmują takich funkcji, będzie wymagało kwalifikacji zgodnie z częścią 2 art. 111-1 kk³⁶. Podobne rozważania

³⁴ *Злочинна колаборація в умовах збройної...*, op. cit., С. 142–143.

³⁵ Н. Антонюк, *Державна зрада і колабораційна діяльність ...*, op. cit., С. 63.

³⁶ О.О. Кравчук, М.С. Бондаренко, *Колабораційна діяльність ...*, op. cit., С. 202.

przedstawia M. Hawroniuk, oceniając takie stanowiska w kontekście czynności sędziego czy funkcjonariusza organów ścigania. Zajmowanie stanowiska asesora sądowego, komornika sądowego lub innego stanowiska w aparacie sądowym, prokuraturze itp. badacz uważa za poprawne zakwalifikować na podstawie części 2 art. 111-1 kk jako zajmowanie stanowiska niezwiązanego z pełnieniem funkcji organizacyjno-kierowniczych lub administracyjno-gospodarczych³⁷.

Przeciwnie stanowisko mają J. Pysmeński i R. Mowczan, proponując w ramach części 7 art. 111-1 kk oceniać działania osoby zajmującej jakiegokolwiek stanowiska w nielegalnych organach sądowych lub organach ścigania utworzonych na terytorium czasowo okupowanym, włączając również te, które nie są związane z występowaniem funkcji organizacyjno-kierowniczych lub administracyjno-gospodarczych, ale bez których realizacja odpowiednich funkcji nie byłaby możliwa: stanowiska administratora sądu, asystenta sędziego, sekretarza posiedzenia sądu, stanowisk w kancelarii sądu, dziale zarządzania personelem, księgowości itp. Jednocześnie autorzy słusznie zauważają, że w części 7 art. 111 kk brak jest analogicznego do przewidzianego w części 5 przypisu, zgodnie z którym odpowiedzialność powstaje tylko za zajmowanie stanowisk związanych z odpowiednimi funkcjami³⁸. Po drugie, część 7 art. 111-1 kk zawiera specjalną strukturę przestępstwa dotyczącą czynów opisanych w części 2 i części 5 art. 111-1 kk, ponieważ odnosi się do odrębnego typu nielegalnych organów władzy tworzonych na terytorium czasowo okupowanym (cecha dodatkowa)³⁹.

O. Marin podkreśla największą odpowiedzialność za zajmowanie przez obywatela Ukrainy stanowiska w nielegalnych organach sądowych utworzonych na czasowo okupowanym terytorium Ukrainy oraz utworzonych tam nielegalnych organach ścigania. Badacz stwierdza, że wstąpienie na służbę do „milicji ludowej”, jakiegokolwiek quasi-państwowej służby bezpieczeństwa lub prokuratury, pełnienie funkcji sędziego, asesora sądowego, innych funkcji [*bez sprecyzowania* – I.M.] w organach quasi-sądowych na czasowo okupowanym terytorium Ukrainy jest szczególnie poważnym przestępstwem i podlega odpowiedzialności na podstawie części 7 art. 111-1 kodeksu karnego Ukrainy⁴⁰.

³⁷ Є.О. Письменський, Р.О. Мовчан, *Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність: дискусійні питання та спроба їх розв'язання*, „Юридичний науковий електронний журнал” 2022, №6, С. 358.

³⁸ Ibidem, С. 358, 360.

³⁹ *Новели кримінального законодавства...*, op. cit., С. 108.

⁴⁰ О.К. Марін, *Кримінальна відповідальність за роботу в інтересах держави-агресора, Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції (пам'яті В. П. Колгана)*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року).

Z. Zaginei-Zabolotenko uzasadnia, że zajmowanie przez obywatela Ukrainy stanowiska w nielegalnie utworzonym organie na COT i późniejsze wykonywanie przez niego obowiązków przewidzianych na tym stanowisku podlega kwalifikacji według całości: część 2, 5 lub 7 art. 111-1 kk oraz ust. 1 lub 2 art. 111 kk „Zdrada stanu”. Właśnie taka ocena karnoprawna będzie zgodna z zasadą kompletności kwalifikacji i zapewni nieuchronność odpowiedzialności karnej współpracowników. Jednocześnie biorąc pod uwagę istnienie stanu wojennego lub okresu konfliktu zbrojnego, w warunkach którego doszło do zdrady, działania te należy kwalifikować jako udzielanie pomocy obcemu państwu, obcej organizacji lub ich przedstawicielom w przeprowadzaniu dywersyjnych działań przeciwko Ukrainie lub jako przejście na stronę wroga w warunkach stanu wojennego lub konfliktu zbrojnego⁴¹. Podobne stanowisko w zakresie kwalifikacji karnoprawnej prezentuje N. Antoniuk⁴².

Uczestnictwo w nielegalnej formacji paramilitarnej lub zbrojnej to wstąpienie do tego przestępczego stowarzyszenia, przebywanie w nim i dalsze wykonywanie w jego ramach wszelkich działań na rzecz państwa-agresora. Wstąpienie do nielegalnej formacji paramilitarnej lub zbrojnej polega na wyrażeniu przez osobę zgody na udział w niej. Osoba może zostać powołana na określone stanowisko, otrzymać broń, przepustkę, mundur wojskowy, otrzymać znak wywoławczy, złożyć ślubowanie, złożyć podpis, jej zostaną wyjaśnione obowiązki funkcjonalne w ramach formacji itp. Dobrowolny udział oznacza brak przymusu, który wykluczałby swobodne wyrażanie woli (groźby, szantaż itp.) przy podejmowaniu decyzji o takim udziale⁴³.

Należy odróżnić udział obywatela Ukrainy w nielegalnych formacjach zbrojnych lub paramilitarnych tworzonych na terytorium czasowo okupowanym i/lub w formacjach zbrojnych państwa-agresora (część 7 art. 111-1 kk) od udziału w nieprzewidzianej ustawą działalności formacji paramilitarnych lub zbrojnych (art. 260 kk) na podstawie następujących kryteriów: 1) *podmiot* przestępstwa – w przypadku kolaboracji podmiotem takim może być wyłącznie obywatel Ukrainy; 2) *miejsce* powstania odpowiednich formacji lub ich przynależność do państwa-agresora – dla kwalifikacji popełnienia czynu z art. 260 kk nie ma znaczenia, gdzie i w jaki sposób powstały formacje paramilitarne lub zbrojne,

---

Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022, С. 20.

⁴¹ З.А. Загинеі-Заболотенко, *Добровільне зайняття громадянином України...*, op. cit., С. 321.

⁴² Н. Антонюк, *Державна зрада і колабораційна діяльність...*, op. cit., С. 60.

⁴³ *Злочинна колаборація в умовах збройної...*, op. cit., С. 144.

a także ich przynależność do określonego państwa, tj. art. 260 kk obejmuje udział we wszystkich tego typu formacjach⁴⁴.

W kontekście części 7 art. 111-1 kk *prowadzenie działań wojennych* oznacza prowadzenie działalności formacji paramilitarnych lub zbrojnych, mających na celu zniszczenie ludzi, sprzętu bojowego i obiektów wojskowych Sił Zbrojnych Ukrainy i innych formacji wojskowych utworzonych zgodnie z prawem Ukrainy, również formacji ochotniczych, które zostały utworzone lub samozorganizowane w celu ochrony niepodległości, suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy, zawładnięcie okupowanym przez nich terytorium, odparcie ich ataku, odparcie ich ciosów i utrzymanie terytorium zajętego przez ich wojska. Mogą być defensywne, ofensywne (kontrofensywa) lub agresywne (zajmowanie obcych terytoriów). W przypadku agresywnych działań wojennych może to mieć wpływ na budynki infrastruktury cywilnej, a także ludność cywilną. Pomoc w prowadzeniu działań wojennych polega na działaniach podmiotu w interesie wojskowego przeciwnika Ukrainy, które: 1) ułatwiają lub umożliwiają skuteczne prowadzenie działań wojennych nielegalnym formacjom zbrojnym lub paramilitarnym utworzonym na terytorium czasowo okupowanym lub formacjom zbrojnym państwa-agresora; 2) komplikują, uniemożliwiają lub zmniejszają skuteczność działań bojowych Sił Zbrojnych Ukrainy i innych formacji wojskowych utworzonych zgodnie z prawem Ukrainy, formacji ochotniczych, które zostały utworzone lub samozorganizowane w celu ochrony niepodległości, suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy⁴⁵. Chodzi np. o usuwanie przeszkód w działalności nielegalnych formacji zbrojnych lub paramilitarnych, dostarczanie im niezbędnych informacji, usługi transportowe, prace remontowe, finansowanie itp⁴⁶.

Brak w wykazie części 2 art. 22 kodeksu karnego art. 111-1, łączy odpowiedzialność za działalność kolaboracyjną z osiągnięciem przez *podmiot* wieku 16 lat. Obecny stan rzeczy nie budzi zastrzeżeń i znajduje potwierdzenie w praktyce. Dosłowna wykładnia części 4 i 6 art. 111-1 kodeksu karnego, w przypadku braku wzmianki o popełnieniu przez obywatela Ukrainy czynu niezgodnego z prawem, wskazuje, że każda osoba, niezależnie od posiadania/braku obywatelstwa, która przekazuje środki materialne konkretnym adresatom i/lub prowadzi z nimi działalność gospodarczą, będzie podlegać odpowiedzialności karnej (część 4); lub organizuje i przeprowadza wydarzenia o charakterze politycznym, prowadzi działalność informacyjną w celu wsparcia państwa-agresora, jego administracji okupacyjnej lub formacji zbrojnych i/lub uniknięcia

⁴⁴ *Новели кримінального законодавства...*, op. cit., C. 108.

⁴⁵ *Злочинна колаборація в умовах збройної...*, op. cit., C. 145–146.

⁴⁶ *Новели кримінального законодавства...*, op. cit., C. 109.

odповідzialności за napaść zbrojną na Ukrainę, bierze czynny udział w takiej działalności (część 6).

Oдноśnie до wspomnianego wyżej zdania, w literaturze naukowej istnieje polaryzacja stanowisk. W związku z tym W. Kuzniecowa i M. Sijploki proponują uwzględnienie znanego pokrewieństwa kolaboracji ze zradą stanu i uznanie za podmiot odpowiednich przestępstw (art. 1, 6 kk) właśnie obywatela Ukrainy; biorąc pod uwagę praktykę stosowania części 4 art. 111-1 kk, a także zasady techniki prawniczej, O. Zajcew i W. Bodejko uważają za celowe uzupełnienie tej części o oznaczenie obywatelstwa ukraińskiego w celu uniknięcia błędnej interpretacji znamion ogólnego podmiotu; J. Pysmeński podkreśla, że podmiotem kolaboracji jest obywatel państwa, którego terytorium jest okupowane. Podczas gdy O. Krawczuk i M. Bondarenko stwierdzają, że podmiotem czynów niedozwolonych przewidzianych w częściach 4 i 6 art. 111-1 kk jest osoba, która niekoniecznie posiada status obywatela Ukrainy. Jednocześnie naukowcy podkreślają, że przedmiot wszystkich przestępstw składających się na kolaborację musi co do zasady spełniać takie cechy jak przynależność do miejscowej ludności czy obecność innych trwałych związków z odpowiednim okupowanym terytorium (miejsce zamieszkania, miejsce zameldowania, miejsce prowadzenia działalności gospodarczej lub innej); A. Benicki zwraca uwagę, że w związku z rozszerzeniem przez ustawodawcę kręgu podmiotów dla niektórych form kolaboracji, podmiotami form przewidzianych w cz. 4 i 6 art. 111-1 kodeksu karnego mogą być zarówno obywatele Ukrainy, jak i cudzoziemcy lub bezpaństwowcy; A. Muzyka stoi na stanowisku, że działania kolaboracyjne to umyślne działania (...) popełnione przez obywatela Ukrainy, cudzoziemca (z wyłączeniem obywateli państwa-agresora) lub bezpaństwowca, przy braku znamion zdrady⁴⁷.

⁴⁷ В.В. Кузнецов, М.В. Сийплови, *Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення*. Науковий вісник Ужгородського Національного університету, Серія ПРАВО. 2022. Випуск 70, С. 386; О.В. Зайцев, В.А. Бодейко, *Щодо встановлення суб'єктивних ознак колабораційної діяльності (узагальнення матеріалів судової практики)*, *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2022, Вип. 4 (100), С. 107; О.О. Кравчук, М.С. Бондаренко, *Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК*. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2022, №3, С. 199–201; Є.О. Письменський, *Колабораційна діяльність у сфері освіти: проблеми тлумачення та вдосконалення кримінального закону*, *Право України*, 2022, № 11, 12–23, С. 55; А. Беніцький, *Особливості кримінально-правової кваліфікації злочинів, передбачених ч. 4 ст.111-1 Кримінального кодексу України та розмежування їх із суміжними складами злочинів*, „Право України”, 2022, № 11, 12–23, С. 90–91; А. Музыка, *Норми про відповідальність за колабораційну діяльність потребують актуальних поправок*, *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар. наук. конф.*, м. Харків, 5 трав. 2022 р./упоряд. та заг. ред.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко; Нац.

Nadal jednak należy preferować stanowisko badaczy pierwszego podejścia, które odpowiada rzeczywistej woli (duchowi) i celom przyjęcia projektu Ustawy Ukrainy „O wniesienie zmian do niektórych aktów ustawodawczych (o ustaleniu odpowiedzialności karnej za kolaborację)” z dnia 24.02.2021 nr 5144, a także potrzebom praktyki organów ścigania. Podzielając rozumienie kolaboracji (J. Pysmeński i in.) jako współpracy obywatela państwa, którego terytorium jest (całkowicie lub częściowo) okupowane z państwem okupacyjnym lub jego przedstawicielami, uważamy za stosowne przyznać, że podmiotem kolaboracyjnej działalności (części 4 i 6, art. 111-1 kk) może być tylko obywatel Ukrainy, natomiast podobne działania bezpaństwowców lub cudzoziemców, jeżeli istnieją ku temu podstawy, należy kwalifikować zgodnie z innymi artykułami kodeksu, przede wszystkim z Rozdziałem I części specjalnej.

Właściwe będzie również rozważenie oddzielnych cech, ponieważ pełna analiza składu przedmiotowego działań kolaboracyjnych będzie niepełna bez analizy dodatkowych cech: 1) działania obywateli Ukrainy mające na celu wdrożenie standardów edukacji państwa-agresora w instytucjach oświatowych (część 3 artykułu 111-1 kk); 2) prowadzenie działalności gospodarczej we współpracy z państwem-agresorem, nielegalnymi władzami utworzonymi na terytorium czasowo okupowanym, w tym administracją okupacyjną państwa-agresora (art. 111-1 ust. 4 kk); 3) dobrowolne zajęcie przez obywatela Ukrainy stanowiska związanego z pełnieniem funkcji organizacyjno-kierowniczych lub administracyjno-gospodarczych w organach utworzonych na czasowo okupowanym terytorium, w tym w administracji okupacyjnej państwa-agresora (art. 111 ust. 5, art. – 1 kk); 4) dobrowolne zajmowanie przez obywatela Ukrainy stanowiska w nielegalnych organach sądowych lub organach ścigania utworzonych na terytorium czasowo okupowanym (część 7 art. 111-1 kk).

W kontekście odpowiedzialności za propagandę (ust. 3 art. 111-1 kk) N. Antoniuk zauważa, że nie chodzi tylko o to, że takie działania będą prowadzone przez nauczycieli lub inne osoby pracujące w tego typu placówkach oświatowych, niezależnie od formy własności, ale także wszelkie osoby, które będą wykorzystywać placówkę oświatową do celów propagandowych. Ponadto artykuł dotyczy nie tylko wpływu na uczniów, studentów czy innych podopiecznych, ale także wpływu na kadrę dydaktyczną danej placówki. Jeśli z treści lekcji nauczyciela matematyki czy chemii nie wynikają pytania dotyczące tego, jak rozróżnić tematykę nauczania od ewentualnych działań propagandowych, to trudniej

---

юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. шк. суддів України; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права»; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса. Харків: Право, 2022, С. 113.

taką różnicę stwierdzić np. na lekcji historii. Badaczka słusznie uważa, że jeśli nauczyciel historii przechodzi na nauczanie historii Federacji Rosyjskiej lub mówi o tym, że Ukraińcy jako naród i Ukraina jako państwo nigdy nie istniały, to taka aktywność i działalność informacyjna w stosunku do uczniów lub innych podopiecznych jest społecznie niebezpieczna. Przecież autorytet nauczyciela, jego poglądy są często decydujące dla kształtowania się świadomości ucznia⁴⁸.

Podmiotem wdrażania standardów oświaty państwa-agresora w placówkach oświatowych jest obywatel Ukrainy, upoważniony przez okupacyjną administrację państwa-agresora do wdrażania standardów oświaty (przede wszystkim kierownik placówek oświatowych, jego zastępcy, kierownicy jednostek strukturalnych, do których kompetencji należy wdrażanie standardów oświaty, członkowie rad metodycznych, pedagogicznych i naukowych)⁴⁹. Można również poprzeć wnioski sformułowane przez naukowców, że: 1) nauczyciele, którzy nie wykonują obowiązków organizacyjno-kierowniczych i nie są zaangażowani we wdrożenie standardów edukacyjnych poprzez swoje obowiązki funkcjonalne, nie mogą być uznani za podmioty wdrożenia standardów edukacji państwa-agresora; 2) bezpośrednio nauczanie przez nauczycieli przedmiotów na podstawie już wdrożonych standardów edukacyjnych państwa-agresora na terytoriach okupowanych nie podlega znamionom przestępstwa przewidzianego w części 3 art. 111-1 kk, w postaci wdrożenia standardów wychowawczych państwa-agresora. Tym samym bezpośrednio nauczanie przedmiotów przez nauczycieli na podstawie standardów kraju-agresora, które już zostały wdrożone przez odpowiednich urzędników na terytoriach okupowanych, nie stanowi obiektywnej części znamion przestępstwa przewidzianego w części 3 art. 111-1 kk, w postaci „działań skierowanych na wdrożenie standardów oświaty państwa-agresora”. Nauczanie nie jest realizacją wymagań dotyczących treści planów edukacyjnych⁵⁰.

Na podstawie podanego powyżej w tekście rozumienia normatywnego, obowiązkową cechą podmiotu specjalnego, zgodnie z ust. 4 art. 111-1 kk, jest państwowa rejestracja działalności gospodarczej, niezależnie od tego, gdzie i na jakich warunkach miała miejsce – zgodnie z wymogami obowiązującego prawa Ukrainy i na kontrolowanym przez nią terytorium lub we współpracy z państwem-agresorem, nielegalnymi organami władzy państwowej utworzonymi na terytorium czasowo okupowanym, w tym administracją okupacyjną państwa-agresora, oraz dla spełnienia wymagań „prawodawstwa okupacyjnego”.

⁴⁸ Н. Антонюк, *Державна зрада і колабораційна діяльність ...*, op. cit., С. 61.

⁴⁹ Є.О. Письменський, *Колабораційна діяльність в сфері освіти...*, op. cit., С. 54–55.

⁵⁰ *Злочинна колаборація в умовах збройної ...*, op. cit., С. 120.

Istotne jest, że badane bezprawne zachowanie może mieć miejsce również na terytorium Federacji Rosyjskiej.

W kontekście dobrowolnego zajmowania stanowiska w nielegalnych organach sądowych lub organów ścigania tworzonych na COT, popieramy stanowisko, że podmiot musi pełnić funkcje organizacyjno-kierownicze lub administracyjno-gospodarcze. Społeczne niebezpieczeństwo tego bezprawnego zachowania (którego formalne ucieleśnienie realizuje się w sankcji normy karnej) jest zdeterminowane poprzez jego charakter (treść) i konsekwencje, które, choć usunięte z zakresu, o którym mówi cz. 7 art. kk, pozostają jednak w bezpośrednim związku z realizacją wymiaru sprawiedliwości lub świadczeniem usług w zakresie ścigania przestępstw. Trudno byłoby logicznie przyjąć, że ustawodawca uważa zachowanie osób, których funkcję determinuje zajmowanie stanowiska w nielegalnych organach sądowych i organów ścigania, które nie wiąże się z pełnieniem funkcji organizacyjno-kierowniczych lub administracyjno-gospodarczych w sferze wymiaru sprawiedliwości lub czynności porządkowych, za na tyle niebezpieczne, że grozi im kara pozbawienia wolności od 12 do 15 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności od 10 do 15 lat z konfiskatą mienia lub bez. W przeciwnym razie działania ustawodawcy byłyby zupełnie niezrozumiałe i nielogiczne, gdyż łagodniejsza kara zostanie faktycznie wybrana dla podmiotów z nielegalnej władzy, których status obejmuje pełnienie wspomnianych funkcji (część 5 art. 111-1 kk), w porównaniu z osobami należącymi do tych samych organów (sądowych i organów ścigania), których zakres i skutki nielegalnej działalności nie są związane z takimi możliwościami (część 7 art. 111-1 kk). Ostatecznie ustawa definiuje nielegalne organy wymiaru sprawiedliwości i organy ścigania jako część zespołu organów i struktur państwowych Federacji Rosyjskiej, funkcjonalnie odpowiedzialnych za zarządzanie czasowo okupowanymi terytoriami, co jest niemożliwe bez odpowiednich uprawnień i funkcji.

Każda z form współdziałania może być popełniona tylko umyślnie, natomiast zamiar jest bezpośrednim tylko wtedy, gdy podmiot jest świadomy społecznie niebezpiecznego charakteru swojego działania (działania lub zaniechania), przewiduje jego społecznie niebezpieczne konsekwencje w postaci wzmocnienia zdolności lub poszerzenia pewnych możliwości państwa-agresora, okupanta lub formacji zbrojnych, które uczestniczą w zbrojnej agresji na Ukrainę i życzą sobie, aby takie konsekwencje nastąpiły.

Cel jest obowiązkową cechą subiektywnej strony takich rodzajów kolaboracyjnych działań, jak:

- prowadzenie w placówkach oświatowych propagandy, której *celem* jest ułatwienie przeprowadzenia napaści zbrojnej na Ukrainę, ustanowienie i utwierdzenie czasowej okupacji części terytorium Ukrainy, uniknięcie odpowiedzialności za dokonanie napaści zbrojnej przeciwko Ukrainie przez państwo-agresora (część 3 art. 111-1 kk);
- wszelkie działania, których *celem* jest realizacja standardów wychowawczych państwa-agresora w placówkach oświatowych (część 3 art. 111-1 kk);
- organizowanie i prowadzenie działalności o charakterze politycznym, której *celem* jest wspieranie państwa-agresora, jego administracji okupacyjnej lub formacji zbrojnych i/lub uniknięcie odpowiedzialności za napaść zbrojną na Ukrainę (część 6 art. 111-1 kk);
- prowadzenie działalności informacyjnej, której *celem* jest wsparcie państwa-agresora, jego administracji okupacyjnej lub formacji zbrojnych i/lub uniknięcie jego odpowiedzialności za napaść zbrojną na Ukrainę (część 6 art. 111-1 kk).

W przypadku innych form kolaboracji ani cel, ani motyw nie są obowiązkowymi znakami, które decydują o występowaniu składu przestępstwa, jednak one zdecydowanie wymagają ustalenia, ponieważ nabierają istotnego znaczenia dla pomyślnego rozwiązania innych kwestii prawno-karnych (głównie związanych z wymierzeniem kary). Badanie i uwzględnienie tych subiektywnych przejawów powinno zapewnić właściwe podejście do niezwykle potrzebnej (przynajmniej z punktu widzenia praktycznej realizacji zasady sprawiedliwości) indywidualizacji odpowiedzialności⁵¹.

Część 8 art. 111-1 kk zawiera dwie cechy kwalifikujące, które odnoszą się do czynności przewidzianych w częściach 5-7 tego artykułu. Takie cechy obejmują: działania jednostek lub podejmowanie decyzji, które doprowadziły do ofiar śmiertelnych; podjęte przez osoby dokonujące czynów lub podejmujące decyzje, które doprowadziły do wystąpienia innych poważnych konsekwencji.

Pojęcie *ofiary śmiertelne* w kontekście art. 111-1 kodeksu karnego Ukrainy należy rozumieć jako spowodowanie śmierci co najmniej jednej osoby (lub kilku) w wyniku popełnienia przez podmiot przestępstw przewidzianych w części 5, części 7 art. 111-1 kk. Niniejsze stwierdzenie opiera się na postanowieniach punktu 21 Uchwały Plenum Sądu Najwyższego Ukrainy z dnia 12.06.2009 nr 7 „O praktyce stosowania ustawodawstwa przez sądy Ukrainy w sprawach o przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu produkcji”, który stanowi, że ofiarami śmiertelnymi są zgony jednej lub więcej osób. Jednocześnie konieczne jest ustalenie

⁵¹ *Новели кримінального законодавства...*, op. cit., С. 117–118.

bezpośredniego związku między decyzjami osoby, która popełnia przestępstwo, o których mowa w częściach 5-7 art. 111-1 kk, oraz ofiarami śmiertelnymi lub innymi poważnymi konsekwencjami.

Zgodnie z częścią 4 przypisu do art. 111-1 kk, w części 8 tego artykułu, za poważne konsekwencje uważa się szkodę przekraczającą kwotowo 1000 nieopodatkowanych (wolnych od podatku dochodowego) dochodów minimalnych obywateli. Wolny od podatku dochód minimalny obywateli, wskazany w rozporządzeniu norm dotyczących powstania odpowiedzialności administracyjnej i karnej, ustala się na poziomie podatkowego świadczenia socjalnego w wysokości 1/2 minimum egzystencji dla osób pełnosprawnych na 1 stycznia bieżącego roku. Wolny od podatku dochód minimalny obywateli w wysokości świadczeń socjalnych od 1 stycznia 2023 r. wynosi 1342 UAH⁵². Biorąc pod uwagę, że przypis ten definiuje konkretne znaczenie terminu „poważne konsekwencje” dla art. 111-1 kk, inne rodzaje szkód (np. powodujące ciężki uszczerbek na zdrowiu itp.) nie dają podstaw do zakwalifikowania jako przestępstwo z art. 111-1 kk. Jednocześnie w przypadku, gdy w trakcie czynności lub podejmowania decyzji, które objęte są znamionami przestępstw przewidzianych w częściach 5–7 kodeksu karnego, są wyrządzone innego rodzaju szkody, konieczne jest rozważyć kwestię istnienia zestawu odpowiednich przestępstw.

Aktualna praktyka stosowania przepisów o działalności kolaboracyjnej przez organy wymiaru sprawiedliwości

Podstawą empiryczną przeprowadzonych przez autora badań było uogólnienie materiałów praktyki sądowej w sprawach kolaboracyjnych, uzyskanych przez autora w drodze swobodnego dostępu do Jednolitego Państwowego Rejestru Orzeczeń Sądowych, który według stanu na dzień 24 stycznia 2023 r. zawierał 150 wyroków z art. 111-1 kk, wydanych przez sądy Ukrainy w okresie od kwietnia 2022 r. do stycznia 2023 r. w stosunku do 152 osób: Część 1 art. 111-1 kk – 99 przestępstw (65,1%); Część 2 art. 111-1 kodeksu karnego – 32 (21%); część 4 art. 111-1 kk – 11 (7,3%); część 5 art. 111-1 kk – 3 (2%); część 6 art. 111-1 kk – 2 (1,3%); Część 7 art. 111-1 kk – 5 (3,3%).

⁵² 149,73 PLN wg kursu na dzień 22.08.2023 r. – przyp. tłumacza.

Część 1 art. 111-1 kk (99 wyroków, czyli 65,1%). Praktyka pokazuje, że w bezwzględnej większości przypadków analizowanego bezprawnego zachowania ma miejsce symbioza – jednoczesne połączenie publicznych zaprzeczeń i apeli [zastąpienie spójnika „lub” spójnikiem „i (lub)” w części 1 art. 111-1 kk wydaje się uzasadnione – I.M.], których treść może być różna i sprowadzać się do: nieuznania rozszerzenia suwerenności państwowej Ukrainy na czasowo okupowane terytoria naszego państwa, poprzez stwierdzenie, że miasta Ukrainy są w rzeczywistości rosyjskie, a także stwierdzenie konieczności przeprowadzenia referendum w celu ustalenia ich przynależności do określonego państwa; dostarczanie materiałów informacyjnych kompromitujących Siły Zbrojne Ukrainy (zwanych dalej SZU), które oskarżają armię ukraińską o niszczenie infrastruktury cywilnej i zabijanie ludności cywilnej, gloryfikują zwolenników „Ługańskiej Demokratycznej Republiki Ludowej” i „Donieckiej Republiki Ludowej”, a także siły zbrojne Federacji Rosyjskiej w agresji zbrojnej na Ukrainę; kształtują w społeczeństwie opinię o zasadności działań władz i funkcjonariuszy Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w sprawie inwazji i okupacji terytorium Ukrainy; wyrażają zdanie dot. niedopuszczalności istnienia Ukrainy jako suwerennego państwa i legalności rozszerzenia suwerenności Federacji Rosyjskiej na COT; sprzeciw wobec faktu, że Federacja Rosyjska jest inicjatorem międzynarodowego konfliktu zbrojnego itp.

Jawność kojarzy się z popełnieniem przestępstwa w miejscach publicznych/miejscach skupienia obywateli, zarówno klasycznych (przystanki komunikacji miejskiej, placówki handlowo-gastronomiczne, placówki kultury, przedsiębiorstwa, instytucje i organizacje, itp.), jak i raczej nietypowych (oddział izolacyjny Charkowskiego Śledczego Zakładu Państwowego, wyrok Żovtnewego Sądu Rejonowego w Charkowie z dnia 07.08.2022 r. w sprawie nr 639/1837/22)⁵³. Uwagę zwraca również wysoki (40,4%) odsetek popełniania analizowanych zachowań nielegalnych poprzez dystrybucję materiałów w sieciach społecznościowych do grup korzystających z zasobów internetowych (m.in. zakazanych Vkontakte, Odnoklassniki), kanałów Telegram itp. Pomimo że kategoria wiekowa kolaborantów 40–54 lata (41%) jest najbardziej kryminogenna (według informacji Prokuratury Generalnej), ich umiejętności techniczne i komunikacyjne są na poziomie wystarczającym do osiągnięcia zamierzonego celu. Zwłaszcza jeśli weźmiemy pod uwagę konieczność pokonania zablokowanych sieci

⁵³ Вирок Жовтневого районного суду м. Харкова від 08.07.2022 р. у справі № 639/1837/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105146407>. [dostęp: 08.07.2023].

społecznościowych państwa-agresora za pomocą wirtualnych sieci prywatnych (VPN) lub w inny sposób.

Część 2 art. 111-1 kk (32 wyroki lub 21%). Mowa tu o zajmowaniu stanowisk niezwiązanych z pełnieniem funkcji organizacyjno-kierowniczych lub administracyjno-gospodarczych w okupacyjnej administracji wiejskiej, osiedlowej, miejskiej lub pokrewnych pododdziałach oraz pełnieniu funkcji: przewodniczącego lub sekretarza odpowiedniej rady (tworzenie wykazów osób i zbieranie ich danych paszportowych, dystrybucja pomocy humanitarnej wśród ludności, dystrybucja produktów propagandowych z apelami o poparcie decyzji i działań państwa-agresora oraz obalenie ustroju konstytucyjnego Ukrainy itp.); pracownik wydziału mieszkalnictwa i usług komunalnych (sporządzanie list potrzeb na zakup paliw i smarów, kandydatów do pracy w zespołach środowiskowych itp.); urzędnik (wydawanie zaświadczeń, prowadzenie ewidencji i przechowywanie dokumentów, rejestr dokumentów przychodzących i wychodzących, przyjmowanie obywateli itp.); pracownik socjalny (odwiedzanie emerytów i rencistów oraz osób niepełnosprawnych w celu udzielania pomocy domowej, dostarczanie lekarstw w razie potrzeby; przyjmowanie emerytów, sporządzanie wykazów wypłat pomocy pieniężnej dla emerytów i rencistów z Federacji Rosyjskiej, wydawanie zaświadczeń oraz potwierdzeń przedłużenia niepełnosprawności itp.); pracownik służby zdrowia (kontrola działalności instytucji, przedsiębiorstw i zakładów opieki zdrowotnej, zaopatrywanie ludności w leki i wyroby medyczne itp.); pracownik działu edukacji (organizacja wydarzeń kulturalnych i masowych dla uczniów placówek oświatowych, organizacja pracy w grupach, praca z dokumentami itp.).

W niektórych sytuacjach zauważamy niekompletność karnoprawnej kwalifikacji w sytuacji rzeczywistej mnogości przestępstwa. A zatem fakt, że „(...) oskarżona nie tylko pełniła funkcje sekretarza przewodniczącego rady wiejskiej, ale także w trakcie ich pełnienia publicznie zaprzeczała rosyjskiej agresji zbrojnej na Ukrainę i wzywała do poparcia dla decyzji i działań państwa-agresora i jego sił zbrojnych”, został pominięty przez Globynskiy Sąd Rejonowy obwodu połtawskiego” (wyrok z dnia 11 października 2022 r. w sprawie nr 527/2285/22)⁵⁴.

Część 4 art. 111-1 kk (11 wyroków, czyli 7,3%). Jak wskazują dokumenty sądowe, w chwili obecnej dostarczanie środków materialnych państwu-agresorowi nie ma charakteru systemowego, ograniczając się do odosobnionych przykładów dostarczania żywności przedstawicielom formacji wojskowych przeciwnika;

⁵⁴ Вирок Глобинського районного суду Полтавської області від 11.10.2022 р. у справі № 527/2285/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106689367>. [dostęp: 08.07.2023].

napojów alkoholowych; towarów przemysłowych; paliwa; aktualnych informacji o miejscu pobytu żołnierzy Sił Zbrojnych, przedstawicieli obrony terytorialnej, uczestników działań wojennych oraz obywateli o aktywnym nastawieniu proukraińskim; pomocy przy budowie słupków blokowych; ukrywania przedstawicieli formacji zbrojnych i paramilitarnych państwa-agresora na terytorium kontrolowanym przez Ukrainę. Określone bezprawne zachowania wynikają głównie z chęci uzyskania od przedstawicieli władz okupacyjnych preferencji dotyczących dalszego długoterminowego pobytu na okupowanym terytorium, swobodnego poruszania się po nim oraz prowadzenia działalności gospodarczej.

Obowiązkową cechą kwalifikacyjną przestępstwa będzie państwowa rejestracja działalności gospodarczej, niezależnie od tego, gdzie i w jakich warunkach miała miejsce – zgodnie z wymogami obowiązującego prawa Ukrainy i na kontrolowanym przez nią terytorium lub we współpracy z państwem agresorem i zgodnie z wymogami „prawa okupacyjnego”. Istotne jest, że badane bezprawne zachowanie może mieć miejsce również na terytorium Federacji Rosyjskiej, czego przykładem jest kwalifikacja za częścią 2 art. 28, część 4 art. 111-1 kodeksu karnego o działaniach osób, które „(...) świadczyły usługi doradcze w zakresie informatyzacji, a także zapewniały działanie księgowych baz danych przedsiębiorstw za pośrednictwem oprogramowania 1C, w tym firm, które znajdowały się na terytorium Federacji Rosyjskiej i obwodu donieckiego” (wyrok Peczerskiego Sądu Rejonowego w Kijowie z dnia 26.09.2022 r. w sprawie nr 757/15806/22-k)⁵⁵.

Praktyka orzecznicza w tym kontekście jest niejednoznaczna, obiektywnie uwarunkowana szeregiem czynników, w tym „krótkotrwałym” istnieniem samej normy art. 111-1 kk, brakiem stosownych wyjaśnień ze strony wyższych instancji wymiaru sprawiedliwości, sprzecznymi stanowiskami zarówno w doktrynie prawa karnego, jak i w zakresie egzekwowania prawa. Sądy nie zawsze jednoznacznie określają parametry, a w istocie sposób prowadzenia działalności gospodarczej, w niektórych przypadkach potwierdzając właśnie tę postać przedmiotowej strony składu, w innych stosując prostsze sformułowanie „przekazanie zasobów materialnych” lub łącząc oba rodzaje zachowań.

Jako prowadzenie działalności gospodarczej we współpracy z państwem-agresorem, w tym z administracją okupacyjną państwa-agresora, utworzoną na terytorium czasowo okupowanym, zostały zakwalifikowane działania OSOBY_4, która od dnia 26.04.2000 była zaangażowana w działalność przedsiębiorczą, mieszkając we wsi Szewczenkowe powiatu kupiańskiego, obwód charkowski.

⁵⁵ Вирок Печерського районного суду м. Києва від 26.09.2022 р. у справі № 757/15806/22-к.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107694567>. [dostęp: 17.02.2023].

W marcu 2022 roku, w związku z agresją militarną Federacji Rosyjskiej, wspólnota terytorialna powiatu kupiańskiego obwodu charkowskiego, w tym wieś Szewczenkowie, była okupowana przez jednostki państwa-agresora. Od końca lutego do początku maja 2022 roku pozwany kontynuował prowadzenie działalności gospodarczej, w szczególności sprzedaż towarów produkcji ukraińskiej za pośrednictwem sklepu „INFORMACJA_3”. W lipcu 2022 roku podczas pobytu we wsi Szewczenkowie, powiatu kupiańskiego, obwód charkowski, od niezidentyfikowanego przedstawiciela tzw. służby podatkowej, działającej przy administracji okupacyjnej, otrzymał dokumenty potwierdzające jego rejestrację jako podmiotu gospodarczego na terenie wsi Szewczenkowie i udzielenie zezwolenia na prowadzenie działalności gospodarczej na terenie wskazanej miejscowości we współpracy z administracją okupacyjną państwa-agresora oraz zwolnienie z opodatkowania do końca 2022 r. (wyrok Kijowskiego Sądu Rejonowego w Charkowie z dnia 26 grudnia 2022 r. w sprawie nr 953/7065/22)⁵⁶.

W innych przypadkach nie obserwujemy tak szczegółowych kwalifikacji. Jako przekazanie środków materialnych nielegalnym formacjom zbrojnym lub paramilitarnym utworzonym na terytorium czasowo okupowanym oraz formacjom zbrojnym lub paramilitarnym państwa-agresora (część 4 art. 111-1 kk) sąd zakwalifikował delikt w poniższym przykładzie. OSOBA_3 proaktywnie apelowała do przedstawicieli formacji zbrojnych, paramilitarnych państwa-agresora, prowadząc jednoosobową działalność gospodarczą, która od dziesięciu lat jest związana ze sprzedażą artykułów spożywczych i przemysłowych za pośrednictwem sklepu. Zgodził się na przekazanie środków materialnych w postaci artykułów spożywczych, napojów alkoholowych i towarów przemysłowych, w związku z czym posiadał przywileje w pozyskiwaniu oleju napędowego w celu jego dalszej sprzedaży miejscowej ludności (wyrok Buryńskiego Sądu Rejonowego obwodu Sumskiego z dnia 01.12.2022 w sprawie nr 574/368/22)⁵⁷. Wydaje się, że bardziej zasadne byłoby za zachowanie niezgodne z prawem uznać samo prowadzenie działalności gospodarczej. Dodatkowej ocenie karnoprawnej w postaci „wspólnej działalności gospodarczej” poddano współpracę osoby z personelem wojskowym Federacji Rosyjskiej, która w rzeczywistości polegała wyłącznie na sprzedaży materiałów opałowych i smarowych, zbóż oraz produktów żywnościowych w celu otrzymania zysku. Jednocześnie brak jest cech, które charakteryzowałyby działalność gospodarczą pozwanego (ewidencja lub zarejestrowanie,

⁵⁶ Вирок Київського районного суду м. Харкова від 26.12.2022 р. у справі № 953/7065/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108377777>. [dostęp: 17.02.2023].

⁵⁷ Вирок Буринського районного суду Сумської області від 01.12.2022 р. у справі № 574/368/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107641030>. [dostęp: 17.02.2023].

istnienie odrębnego majątku podmiotu gospodarczego itp.) – nie zostały określone przez sąd w wyroku (wyrok Kijowskiego Sądu Rejonowego w Charkowie z dnia 20 grudnia 2022 r. w sprawie nr 953/6434/22)⁵⁸.

Część 5 art. 111-1 kk (3 wyroki lub 2%). Mówimy o przypadkach dobrowolnego zatrudnienia/wyboru na stanowiska, związane z pełnieniem funkcji organizacyjno-kierowniczych lub administracyjno-gospodarczych w nielegalnych władzach tworzonych na COT (kierownik przedsiębiorstwa komunalnego, czołowy specjalista w dziale pomocy humanitarnej administracji okupacyjnej).

Część 6 art. 111-1 kk (2 wyroki lub 1,3%). Jako organizowanie wydarzeń o charakterze politycznym i realizację działań informacyjnych we współpracy z państwem-agresorem zakwalifikowano działania osób umieszczających flagę Federacji Rosyjskiej z napisem „Odessa rosyjskie miasto” na budynku bloku mieszkalnego, jak również robienie zdjęć i filmów w celu ich dalszego przekazania przedstawicielom Federacji Rosyjskiej (wyrok Kijowskiego Sądu Rejonowego w Odessie z dnia 25 listopada 2022 r. w sprawie nr 947/26981/22)⁵⁹; jako realizacja działań informacyjnych – produkcja ulotek wspierających „duch żołnierzy rosyjskich”, z ich dalszym kolportażem na terenie obwodu ługańskiego (wyrok Dzierżyńskiego Sądu Rejonowego m. Charkowa z dnia 28.12.2022 r. w sprawie sygn. 638/7303/22)⁶⁰.

Część 7 art. 111-1 kk (5 wyroków lub 3,3%). Tylko jeden wyrok dotyczył osoby dobrowolnie zajmującej stanowisko w nielegalnym organie ścigania – „pełniącego obowiązki zastępcy prokuratora Nowoposkowskiego rejonu Prokuratury Generalnej Ługańskiej Republiki Ludowej” (wyrok Sądu Miejskiego w Iwano-Frankowsku Obwodu Iwano-Frankowskiego z dnia 13.12.2022 r. w sprawie nr 344/10333/22)⁶¹. Kwestia obecności/braku pełnienia przez oskarżonego funkcji organizacyjno-kierowniczych lub administracyjno-gospodarczych, z uwagi na zajmowane stanowisko, nie została podniesiona w wyroku. Pozostałe sprawy dotyczą udzielania pomocy formacjom zbrojnym lub paramilitarnym państwa-agresora lub podobnym formacjom utworzonym na COT w prowadzeniu działań wojennych przeciwko Siłom Zbrojnym Ukrainy i innym formacjom wojskowym

⁵⁸ Вирок Київського районного суду м. Харкова від 20.12.2022 р. у справі № 953/6434/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107960245>. [dostęp: 17.02.2023].

⁵⁹ Вирок Київського районного суду м. Одеси від 25.11.2022 р. у справі № 947/26981/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107502058>. [dostęp: 17.02.2023].

⁶⁰ Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 28.12.2022 р. у справі № 638/7303/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108152933>. [dostęp: 17.02.2023].

⁶¹ Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 13.12.2022 р. у справі № 344/10333/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107850847>. [dostęp: 17.02.2023].

lub ochotniczym poprzez informowanie o rozmieszczeniu jednostek Sił Zbrojnych Ukrainy, ich liczebności, uzbrojenia i przemieszczania sprzętu wojskowego, miejsca zamieszkania personelu wojskowego.

Kryminologiczny portret osobowości kolaboranta

W strukturze cech kryminologicznych osoby tradycyjnie wyróżnia się cztery elementy (podstruktury)⁶²: 1) *społeczno-demograficzne* (informacje o płci, wieku, wykształceniu, obywatelstwie, pozycji społecznej, pochodzeniu i zawodzie, stanie cywilnym, stałym zatrudnieniu lub jego braku i miejscu zamieszkania /zameldowania/, źródłach utrzymania się /dochody/, przynależności do ludności miejskiej lub wiejskiej itp.); 2) *rola społeczna* – zespół działań osoby w systemie stosunków społecznych (w pracy, w rodzinie, odnośnie do stanu zdrowia i wieku); 3) *moralno-psychologiczny* – charakteryzuje światopogląd człowieka, jego duchowość, poglądy, przekonania, postawy i orientacje wartościowe (poglądy, przekonania, aspiracje i oczekiwania życiowe, cechy intelektualne, wolicjonalne i emocjonalne, obecność zaburzeń psychicznych); 4) *prawnokarne* (motywy popełnienia przestępstwa, kierunek i czas trwania przestępczego zachowania podmiotu, grupowy lub indywidualny charakter czynu niebezpiecznego społecznie, rola pełniona w popełnieniu przestępstwa /sprawca, organizator, podżegacz, współsprawca/, metody wybrane do osiągnięcia celu przestępczego, postawa osoby winnej

⁶² Н.П. Ждиняк, *Особистість злочинця*, Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право /редкол.: В.І. Шахун (голова), В.І. Тимошенко (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2019, С. 325; Є. Гладкова, *Особа (особистість) злочинця*, Велика українська кримінологічна енциклопедія, У 2 т. Т. 2: М-Я/рекол.: В.В. Сокурченко (голова), О.М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О.М. Литвинов. Харків: Факт, 2021. С. 225; *Кримінологія: підручник*/А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін.; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2018, С. 135; *Кримінологія, Академічний курс*/Кол. авторів; за заг. ред. О.М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018, С. 83; І.Г. Богатирьов, *Кримінологія: підручник*/заг. ред. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. Київ: ВД Дакор, 2018, С. 80; *Кримінологія: Загальна та Особлива частини*: підручник/І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009, С. 37–40.

popelnionego przestępstwa, występowanie powtórzenia /recydywy/, artykuł, do którego zakwalifikowano przestępstwo, rodzaj i wysokość kary itp.).

I. Dańszyn wyróżnia siedem grup znaków i właściwości osobowości przestępcy: społeczno-demograficzne; osobiste; społeczno-psychologiczne; cechy i właściwości świadomości prawnej i moralnej; dziedziczne (genetyczne) i umysłowe dewiacje i anomalie; cechy prawnokarne; ogólne pozytywne cechy człowieka⁶³.

W fundamentalnym „Kursie współczesnej kryminologii ukraińskiej” A. Zakaluk szczegółowo opisuje strukturę osobowości przestępcy, na którą składają się:

- oznaki kształtowania się i socjalizacji osoby (wykształcenie; zawód; informacje o cechach nabytych w rodzinie rodzicielskiej, długość pobytu w rodzinie rodzicielskiej itp.);
- przejawy statusu społecznego i ról społecznych (pozycja społeczna, zawód, charakter produkcji /wykształcenie/; stan cywilny; warunki socjalno-mieszkaniowe itp.);
- bezpośrednie oznaki orientacji osobowości (potrzeby, zainteresowania, wartości społeczne, przejawy aktywności w głównych sferach życia);
- cechy demograficzne mające znaczenie społeczne i psychologiczne;
- cechy psychofizjologiczne (reakcje adaptacyjne, motoryczność, rodzaj wyższej aktywności nerwowej itp.);
- wskaźniki zdrowia fizycznego (stan ogólny; niepełnosprawność fizyczna; choroby przewlekłe typu somatycznego);
- wskaźniki zdrowia psychicznego (patologia wykluczająca zdolność do czynności prawnych; anomalie, które je ograniczają);
- indywidualne cechy psychologiczne (cechy charakteru; cechy pozytywne i pożądane społecznie; siła woli);
- znamiona związane z popełnieniem przez osobę przestępstwa⁶⁴.

Poza wspomnianym już zestawieniem materiałów z praktyki orzeczniczej w sprawach o kolaborację, przetwarzaliśmy również dane Prokuratury Generalnej o osobach, które popełniły przestępstwa, zgodnie z którymi 3851 przestępstw na podstawie faktów kolaboracji odnotowano w 2022 r., z nich – 949 wykroczeń

⁶³ И.Н. Даньшин, *Общетеоретические проблемы криминологии*: Монография. Х.: Прапор, 2005, С. 110.

⁶⁴ А.П. Закалюк, *Курс сучасної української криминології: теорія і практика*: У 3 кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре». 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. С. 258–262.

(części 1, 2 art. 111-1 kk) oraz 2902 przestępstwa (części 3, 4, 5, 6, 7, 8)⁶⁵; zidentyfikowano 726 osób-kolaborantów⁶⁶. Kompleksowa analiza tych informacji statystycznych zapewni maksymalną możliwą wizję kryminologiczną i ocenę sytuacji w tej chwili.

Blok społeczno-demograficzny. Aktywność przestępcza w zakresie dobrowolnej współpracy z państwem-agresorem jest w większości charakterystyczna dla mężczyzn: 62,5% i 68%. Według Prokuratury Generalnej podział wiekowy 726 współpracowników zidentyfikowanych w 2022 r. rozkłada się następująco: 0 osób poniżej 14. roku życia; 14–15 lat – 0; 16–17 lat – 0; 18–28 lat – 49; 29–39 lat – 177; 40–54 lata – 298; 55–58 lat – 71; 60 lat i więcej – 131. Kategoria wiekowa 40–54 lata (41%) jest najbardziej kryminogenna, a najmniej skłonna do kolaboracji jest młodzież w wieku 18–28 lat (6,7%).

Konstrukcja legislacyjna art. 111-1 kk (z wyjątkiem części 4 i 6) ukierunkowuje funkcjonariusza organów ścigania na to, że podmiotami kolaboracji są obywatele Ukrainy. Poza tym ani materiały wyroku, ani dane Biura Prokuratora Generalnego nie zawierają materiałów dotyczących cudzoziemców lub bezpaństwowców. Wymaga uwagi również ten fakt, że w 13,8% wyroków sprawcą czynu niedozwolonego był obywatel Ukrainy – urodzony na terenie Federacji Rosyjskiej (21 osób), w 5,3% – były to osoby urodzone na terenie Mołdawii, Uzbekistanu, Gruzji, Węgier, Białorusi, Turkmenistanu i Abchazji (8 osób).

Według wyroków sądowych wśród kolaborantów najczęściej występują osoby z wyższym wykształceniem (27%). Biorąc pod uwagę 18 osób (11,8%) z wykształceniem średnim specjalnym, które w tej chwili odpowiada poziomowi edukacyjno-zawodowemu licencjata, oraz 2 osoby z wykształceniem niepełnym wyższym (1,3%), stwierdzamy wysoki poziom wykształcenia przestępców – osoby z wykształceniem wyższym i zawodowym stanowią 40,1% ogółu skazanych. Znaczny jest także udział skazanych z wykształceniem średnim (26,3%) i zawodowym (9,9%). W 23,7% ogółu orzeczeń nie podano informacji o poziomie wykształcenia oskarżonego. Według danych Prokuratury Generalnej w 55,7% przypadków kolaboranci w chwili popełnienia przestępstwa posiadali wykształcenie wyższe i zawodowe, 11,7% osób posiadało wykształcenie zawodowe i techniczne, a 32,5% osób uzyskało wykształcenie średnie zasadnicze i profilowane.

⁶⁵ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2022 року. Офіс Генерального прокурора: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. [dostęp: 23.02.2023].

⁶⁶ Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. Офіс Генерального прокурора: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchini-tili-kriminalni-pravoporushennya-2>. [dostęp: 23.02.2023].

Informacje o fakcie zatrudnienia zawodowego osób skazanych za kolaborację przedstawiają się następująco: 46,7% osób nie wykonuje pracy zawodowej, 13,8% – w chwili popełnienia przestępstwa było na emeryturze, 19,1% – miało stałe miejsce pracy, a w 20,4% przetwarzanych wyroków brakowało informacji o zatrudnieniu osób. Według danych Biura Prokuratora Generalnego ds. zatrudnienia osób, wśród współpracowników największą wagę miały osoby pełnosprawne, które nie pracowały i nie uczyły się (349 lub 48,1%) oraz bezrobotni (70 lub 9,6%). Status społeczny osób zatrudnionych w sferze społeczno-politycznej i pracowniczej związany był z wykonywaniem obowiązków i kompetencji posłów do rad obwodowych, powiatowych, miejskich i wiejskich (23/3,2%), urzędników służby cywilnej (6/0,8%), urzędników samorządów terytorialnych (11/1,5%), urzędników powiatowej administracji państwowej (1/0,1%), urzędników wymiaru sprawiedliwości (6/0,8%), pracowników organów ścigania (21/2,9%), urzędników i pracowników innych organów państwowych (2/0,3%), uczniów i studentów placówek oświatowych (3/0,4%).

Charakterystykę społeczno-demograficzną osobowości kolaborantów ujawniają także te znaki, które odnoszą się do sfery stosunków rodzinnych i małżeńskich. W 31% przypadków mówimy o osobach pozostających w zarejestrowanym związku małżeńskim, 25% skazanych było stanu wolnego, w 4% przypadków małżeństwo osób zostało rozwiązane, 1,3% przypadków było wdowcami, w 38,8% wyroków brak danych o małżeństwie. W 13,8% wydanych wyroków skazani mieli na utrzymaniu małoletnie/nieletnie dzieci lub inne osoby (niepełnosprawne).

Moralno-psychologiczne cechy przestępcy kryminolodzy wiążą z kilkoma ważnymi podgrupami: poziomem światopoglądu (poglądy, przekonania, nawyki, postawy, oczekiwania itp.); własności intelektualne (poziom rozwoju umysłowego, zakres wiedzy, doświadczenie życiowe, ograniczoność lub wręcz przeciwnie – rozpiętość poglądów, ich kierunek, różnorodność zainteresowań itp.); orientacje na wartości ludzkie oraz społecznie znaczące cechy i właściwości moralne, które należą do „głębokich” cech osobowości; cechy emocjonalno-wolitionalne (stan woli, temperament, charakter, inicjatywność, energia lub labilność, uczucia, emocje itp.); *właściwości psychofizjologiczne (wrodzone i nabyte właściwości psychiki, organizacja cielesna osoby, w tym anomalie fizyczne)*⁶⁷.

Badając główne przesłanki, które zapewniły powodzenie operacji przeprowadzonej przez Federację Rosyjską przeciwko Ukrainie w 2014 roku, z późniejszym względny rozpoznaaniem zachowań kolaboracyjnych, J. Pysmeński

⁶⁷ *Потерпiлий вiд злочину (мiждисциплiнарне правове дослiдження)/колектив авторiв/ за заг. ред. Ю.В. Баулина, В.І. Борисова. Харкiв: Вид-во Кроссрууд, 2008, 364 с.*

wyróżnia między innymi dziedzictwo poradzieckie i przywiązanie do ideologii „rosyjskiego świata” (czynniki historyczne i ideologiczne). Naukowiec stwierdza, że u podstaw praktyk kolaboracyjnych na okupowanych terenach Ukrainy, a także ujawnionej lojalności części miejscowej ludności wobec reżimu okupacyjnego, leżą motywy w postaci skłonności do idei postsowieckich pod rządami hasła „rosyjskiego świata” (podstawa polityczna i ideologiczna) i merkantylnych (egoizm, pożądanie, czasem zwodnicze, do wzbogacenia się) lub niskich (próżność, zemsta)⁶⁸.

Współczesna praktyka organów ścigania jedynie potwierdza i rozwija powyższe rozważania. Będąc obywatelami Ukrainy i mieszkając na jej terytorium, kolaboranci demonstrują antynarodowe preferencje ideowo-polityczne, odrzucając obecny rząd ukraiński i aprobując politykę państwa-agresora, opowiadając się za ideami orientacji prorosyjskiej i wychodząc z interesów geopolitycznych Federacji Rosyjskiej, które przewidują obecność Ukrainy w strefie jej wpływów. Wszystko to dzieje się w warunkach ich oczywistej świadomości odnośnie do faktów dotyczących form ludobójstwa popełnianych w Ukrainie przez Federację Rosyjską, w tym: 1) masowe mordy ludności cywilnej na czasowo okupowanych terytoriach Ukrainy (w Buczy, Irpieniu, Mariupolu, Borodiance, Gostomelu i wielu innych miejscowościach), uprowadzenia i pozbawianie wolności, tortury, gwałty, kpiny; 2) systematyczne tworzenie warunków życiowych ludności cywilnej w celu jej zniszczenia; 3) przymusowe deportacje ludności cywilnej na terytorium Federacji Rosyjskiej, a także przekazywanie ukraińskich dzieci na wychowanie w obcym środowisku w celu zniszczenia ich tożsamości; 4) przemoc fizyczna i psychiczna wobec ludności cywilnej, przedstawicieli władz państwowych i samorządowych, organizacji społecznych, działaczy lokalnych, dziennikarzy, duchownych i innych osób znanych ze swojej pozycji społecznej i politycznej; 5) osłabienie potencjału gospodarczego i bezpieczeństwa kraju w wyniku zniszczenia infrastruktury gospodarczej (infrastruktury przemysłu energetycznego i gazu, magazynów zboża, utrudniania kampanii siewnej, blokady morskich szlaków handlowych itp.)⁶⁹.

Wyrok Połtawskiego Sądu Rejonowego Obwodu Połtawskiego z dnia 10 listopada 2022 r. w sprawie nr 545/5177/22 ma w tym względzie znaczenie pokazowe. Oskarżona w okresie od 24.02.2022 roku do 11.09.2022 roku, działając umyślnie,

⁶⁸ Є.О. Письменський, *Колораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти)*: наук. нарис. Северодонецьк, 2020, С. 39–42.

⁶⁹ Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 р. № 2188-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text>. [dostęp: 24.02.2023].

osobiście, dobrowolnie i z własnej inicjatywy, wspierając zbrojną agresję Federacji Rosyjskiej na terytorium Ukrainy, zdając sobie sprawę z bezprawności swoich działań, przewidując wystąpienia społecznie niebezpiecznych konsekwencji i pragnąc ich wystąpienia, w sposób demonstracyjny i otwarty dla ludności społeczności wiejskiej miała stały kontakt z wojskiem państwa-agresora – Federacji Rosyjskiej, wielokrotnie, dobrowolnie i nieodpłatnie przekazywała środki materialne do dyspozycji żołnierzy każdej rotacji wojsk okupacyjnych Federacji Rosyjskiej, a mianowicie żywność, napoje alkoholowe, a także przygotowywała dla nich żywność i inne rzeczy. Jednocześnie pozwana w czasie okupacji wskazanej miejscowości nie zapewniała wskazanych środków materialnych mieszkańcom lokalnym, stawiając tym samym interesy i potrzeby okupantów nad współmieszkańcami⁷⁰.

Blok prawnokarny. Osobowość kolaboranta charakteryzuje się przede wszystkim indywidualnym charakterem zachowań bezprawnych, które sięgają niemal poziomu absolutnego, gdyż aż w 96% orzeczonych przez sądy wyroków ustalono, że sprawcy działali jako wykonawcy zarzucanego im czynu zabronionego, bez angażowania innych współników w realizację jej obiektywnej strony. Dla pozostałych 4% przypadków typowa jest partycypacja prosta, bez szczegółowego podziału funkcji pomiędzy współuczestników grupy. Według Biura Prokuratora Generalnego 12 (1,7%) zidentyfikowanych kolaborantów popełniło przestępstwa w ramach grupy, z czego 5 (0,7%) działało w ramach zorganizowanej grupy lub organizacji przestępczej.

Osoby skazane za kolaborację to w większości osoby niekarane wcześniej – w 94% zapadłych wyroków (w tym 6,5% osób uznanych za niekarane na podstawie art. 89 kk). Jeszcze 4,6% kolaborantów było wcześniej pociągniętych do odpowiedzialności karnej i ma niewygasłe/niezdjęte wyroki skazujące, a w kolejnych 1,3% wyroków sąd nie podał informacji na opisywany powyżej temat. Analiza dotychczasowych wyroków dla osób skazanych za działalność kolaboracyjną wskazuje, że popełniali oni w większości przestępstwa interesowne oraz z użyciem przemocy: 54,3% – przestępstw przeciwko mieniu, 13% – przestępstw przeciwko bezpieczeństwu publicznemu, 11% – przestępstw karnych w zakresie obrotu środkami odurzającymi, substancjami psychotropowymi, ich analogami lub prekursorami oraz inne przestępstwa przeciwko zdrowiu publicznemu, 11% – przestępstw przeciwko wymiarowi sprawiedliwości, 8,7% – przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu człowieka oraz 2,8% – przestępstw przeciwko porządkowi

⁷⁰ Вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 10.11.2022 р. у справі № 545/5177/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107246755>. [dostęp: 24.02.2023].

publicznemu i dobrym obyczajom. Jeśli chodzi o dane Biura Prokuratora Generalnego, na ogólną liczbę kolaborantów zidentyfikowanych przez prokuraturę 25 osób (3,4%) popełniło wcześniej przestępstwa, z czego 12 (1,5%) ma niewygaszone/niezdjęte wyroki skazujące.

- Sądy zdecydowały się wymierzyć karę osobom skazanym za kolaborację, głównie w granicach sankcji określonych w art. 111-1 kodeksu karnego Ukrainy:
- a) część 1 art. 111-1 kk, 99 wyroków (100 osób) (kara pozbawienia prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności na okres od 10 do 15 lat): 10 lat – 74 wyroki (74%); 11 lat – 9 wyroków (9%); 12 lat – 9 wyroków (9%); 13 lat – 3 wyroki (3%); 14 lat – 1 wyrok (1%) i 15 lat – 3 wyroki (3%);
  - b) część 2 art. 111-1 kk, 32 wyroki (kara pozbawienia prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności na okres od 10 do 15 lat z konfiskatą mienia lub bez): 10 lat bez konfiskaty – 19 wyroków (59,4%); 10 lat z konfiskatą – 3 wyroki (9,4%); 12 lat bez konfiskaty – 2 wyroki (6,3%); 12 lat z konfiskatą – 3 wyroki (9,4%); 13 lat bez konfiskaty – 3 wyroki (9,4%); 15 lat bez konfiskaty – 1 wyrok (3,1%) i 15 lat z konfiskatą – 1 wyrok (3,1%);
  - c) część 4 art. 111-1 kk, 11 wyroków (12 osób) (sankcja w postaci grzywny w wysokości do 10 000 nieopodatkowanych minimalnych dochodów obywateli lub pozbawienia wolności od 3 do 5 lat, z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności na okres od 10 do 15 lat oraz z konfiskatą mienia): pozbawienie wolności i praw – 8 wyroków (72,7%); uwięzienie bez konfiskaty – 1 wyrok (9,1%); grzywna i pozbawienie prawa – 2 wyroki (18,1%);
  - d) część 5 art. 111-1 kk, 3 wyroki (kara pozbawienia wolności od 5 do 10 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności przez okres 10 do 15 lat i z konfiskatą mienia lub bez: pozbawienia wolności i praw, z konfiskatą mienia – 2 wyroki; pozbawienia wolności i praw, bez konfiskaty mienia (z zastosowaniem art. 69 kk) – 1 wyrok;
  - e) ust. 6 art. 111-1 kk, 2 wyroki (kara pozbawienia wolności od 10 do 12 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności od 10 do lat 15 i z konfiskatą mienia lub bez takich jak: pozbawienie wolności i praw);
  - f) część 7 art. 111-1 kk, 4 wyroki (5 przestępstw) (pozbawienie wolności od 12 do 15 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności od 10 do 15 lat i z konfiskatą mienia lub

bez): pozbawienie wolności i praw z konfiskatą – 2 wyroki (50%); uwięzienie bez konfiskaty – 2 wyroki (50%).

Skuteczność karania za kolaborację zależy w dużej mierze zarówno od legislacyjnej konstrukcji normy, jak i od praktyki jej powoływania, na ile jest ona legalna, uzasadniona i sprawiedliwa.

Wady konstrukcji sankcji w art. 111-1 kk

Sankcja ust. 1 i 2 art. 111-1 kk przewiduje karę bezalternatywną w postaci pozbawienia prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonych czynności. Jednocześnie, jak słusznie zauważa R. Mowczan, pomija się fakt, że odpowiadające mu przestępstwo popełnia najczęściej osoba, która nie zajmuje żadnego stanowiska i nie prowadzi żadnej działalności, a więc faktycznie nie jest w stanie ponieść prawdziwej kary⁷¹. Wskazywaliśmy już odsetek osób skazanych z cz. 1 art. 111-1 kk, które nie wykonywały pracy lub były już na emeryturze (łącznie 60,5%). Ponadto pozbawienie prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności przez określony czas jako kara główna lub dodatkowa, jak podkreśla W. Szablisty, powinno być przypisane wyłącznie do szczególnych przedmiotów przestępstwa, a nie jak to jest obecnie, gdy sędziowie w wyrokach są po prostu zmuszani do pozbawienia prawa do zajmowania stanowisk związanych z wykonywaniem funkcji państwowych lub samorządowych osób, które takich uprawnień nie posiadają. Przestępstwa te popełniali i nadal popełniają bez korzystania ze specjalnych uprawnień lub w związku z określoną działalnością (prawie wszyscy skazani prowadzili aspołeczny tryb życia, nigdzie nie studiowali ani nie pracowali)⁷². Inni badacze, tacy jak O. Riabczyńska, Z. Zaginei-Zabolotenko, O. Jewdokimowa dostrzegają kontrowersyjne stanowisko ustawodawcy. Wymierzając karę z części 1 art. 111-1 kk, sędziowie

⁷¹ Р.О. Мовчан, *Кримінальна правотворчість воєнного часу: аналіз концептуальних помилок*, Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути: матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21–22 жовт. 2022 р./редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2022, С. 21.

⁷² В.В. Шаблістий, *Теоретичні проблеми кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність*, Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути: матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21–22 жовт. 2022 р./редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2022, С. 61.

działają niejako „na przyszłość”. Na przykład w wyroku Korolowskiego Sądu Rejonowego w Żytomierzu z dnia 16 stycznia 2023 r. w sprawie nr 296/298/23 stwierdzono, że „(...) w chwili popełnienia przestępstwa OSOBA_3 nie pracowała. Oznacza to, że kolaboracyjna działalność OSOBY_3 nie była związana z jej stanowiskiem ani zatrudnieniem w określonej działalności. Jednak zdaniem sądu osoby, które publicznie wzywają do poparcia dla decyzji i działań państwa-agresora, powinny być pozbawione możliwości uczestniczenia w jakichkolwiek formach administracji państwowej i samorządu terytorialnego”⁷³. W takich przypadkach główny cel kary nie zostaje osiągnięty, a prewencyjny efekt kary jest zniwelowany. Ponieważ badania R. Babanli nad współczesnymi pracami poświęconymi problematyce orzekania w innych państwach o rozwiniętej teorii penologicznej pozwoliły na uznanie dostatecznie uzasadnionej krytyki traktowania kary jako środka naprawczego i zapobiegawczego nowym przestępstwom, należy więc traktować ten cel jako priorytetowy⁷⁴. O. Riabczyńska rozważa włączenie do sankcji cz. 3 art. 111-1 kk takiego rodzaju kary, jak prace społeczne. Przypisywanie tego rodzaju kary wychowawcom (pedagogom), którzy propagowali agresję zbrojną, uzasadniali ją, propagowali wśród młodego pokolenia ideologię antyukraińską, jest co najmniej niewłaściwe. Tego rodzaju kary nie można również wydać osobom, które są zaangażowane w proces wychowawczy przez okupantów, ale nie mają wykształcenia pedagogicznego ani odpowiedniego doświadczenia⁷⁵.

Praktyka wydawania wyroków. Wymierzając karę za przestępstwo przewidziane w części 2 art. 111-1 kk, sądy w 21,9% przypadków wybrały karę dodatkową w postaci konfiskaty mienia. Ale warto podkreślić, że w świetle przepisów części 2 art. 59 kodeksu karnego⁷⁶ nie ma możliwości orzekania konfiskaty mienia za popełnienie kolaboracji jako wykroczenia (część 2 art. 111-1 kk).

W kontekście odpowiedzialności z części 4 art. 111-1 kk, w 72,7% wyroków sądy uznały możliwość warunkowego zawieszenia wykonania kary na podstawie art. 75 kk, w trzech przypadkach karę łagodniejszą niż przewidziana przez prawo (art. 69 kk). Analizując realizację prawnego mechanizmu warunkowego

⁷³ Вирок Корольовського районного суду м. Житомира від 16.01.2023 р. у справі №296/298/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108401700>. [dostęp: 24.02.2023].

⁷⁴ Р.Ш. Бабанли, *Призначення покарання в Україні...*, op. cit., С. 194.

⁷⁵ О.П. Рябчинська, *Заходи кримінально-правового характеру за колабораційну діяльність: реалії та перспективи*, Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути: матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21–22 жовт. 2022 р./редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2022, С. 72.

⁷⁶ О.П. Рябчинська, *Заходи кримінально-правового характеру за колабораційну діяльність...*, op. cit., С. 73.

zawieszenia wykonania kary, R. Babanli formułuje słuszny wniosek, że mechanizm ten nie zawsze jest wykorzystywany zgodnie z jego przeznaczeniem. Biorąc pod uwagę istotny wpływ zastosowania tego mechanizmu na realizację instytucji kary, nieracjonalność jego stosowania stwarza nierównowagę i powoduje nieracjonalność procesu karania⁷⁷. Stoimy na stanowisku, że zastosowanie art. 75 kk do osób przy wymierzaniu kary jest niemożliwe ze względu na charakter ich czynu zabronionego, a mianowicie, jeżeli doszło do niego w warunkach stanu wojennego.

W 84,2% wydanych wyroków (na 130 osób) sądy uznały szczery żal skazanych za okoliczność łagodzącą, co pozwala mówić o sformalizowanym, mechanistycznym podejściu do ich potwierdzenia, bez dodatkowej argumentacji i analizy. W momencie popełnienia bezwzględnej większości analizowanych przestępstw trwała już zakrojona na szeroką skalę rosyjska inwazja na Ukrainę, podczas której organy ścigania, organizacje publiczne i międzynarodowe rejestrowały i relacjonowały w środkach masowego przekazu liczne zbrodnie wojenne popełnione przez rosyjskich okupantów, w szczególności mordowanie i torturowanie ludności cywilnej, gwałty, grabieże, niszczenie infrastruktury mieszkaniowej i socjalnej itp. W takich okolicznościach, kierując się zasadą sprawiedliwości, sądy są zobowiązane do bardziej wybiórczego podejścia do kwestii kary, w razie potrzeby wybierając ją w wysokości zbliżonej do maksymalnego limitu.

Powstaje pytanie, czy sądy prezentują takie „liberalne” podejście wyłącznie w stosunku do kolaborantów, czy też jest to element bardziej powszechnej i niebezpiecznej tendencji do karania całego szeregu przestępstw przeciwko podstawom bezpieczeństwa narodowego Ukrainy? Podobną paralelę wykazują dostarczone przez W. Batyrgariejewą dane kryminologicznej analizy faktu uzasadnienia, uznania za zasadne lub zaprzeczenia agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej i gloryfikacji jej uczestników jako nowego wyzwania dla bezpieczeństwa przestrzeni informacyjnej Ukrainy. Prawie dziewięć na dziesięć osób (87,5%) jest zwolnionych z odbywania kary w zawieszeniu. Łagodność wobec winnych tłumaczy się z reguły szczerym wyrzutem sumienia za to, co zrobiły i pomocą organom ścigania w trakcie dochodzenia w sprawie przestępstwa. Badaczka zasadnie przyjmuje, że takie pokryminalne zachowanie jest jedynie zewnętrznym wyrazem akceptacji reguł gry, przystosowaniem się do niesprzyjających warunków, w jakich znalazła się osoba w związku z prowadzeniem śledztwa i procesu. W końcu ideologia człowieka, jego poglądy, nastroje nie tak łatwo i szybko podlegają zmianom. Dlatego taka linia zachowań jest niczym innym

⁷⁷ Р.ІІІ. Бабанлі. *Призначення покарання в Україні...*, op. cit., С. 425.

jak chęcią zmniejszenia rozmiarów konsekwencji kryminalnych wobec siebie⁷⁸. Odpowiedź na postawione przez nas pytanie dopiero w przyszłości da kompleksowy karnoprawny i kryminologiczny opis przestępstwa przeciwko państwu.

Informacje kryminologiczne dot. osobowości kolaboranta, jego cechach społeczno-demograficznych, moralno-psychologicznych i karnoprawnych będą miały bezpośrednie skutki zarówno w toku dalszego doskonalenia legislacyjnego normy art. 111-1 kodeksu karnego, jak i opracowania skutecznych środków prewencji ogólnej i szczególnej tego rodzaju przestępstw. Uogólnienie danych statystycznych organów wymiaru sprawiedliwości pozwoliło na przedstawienie następującego kryminologicznego portretu osobowości kolaboranta: w przeważającej części jest to osoba płci męskiej w wieku od 29 do 54 lat, o odpowiednio wysokim stopniu wykształcenia – z wykształceniem wyższym i zawodowym; zdolna do pracy, ale nie pracująca lub przebywająca na emeryturze; podziela antynarodowe poglądy ideowo-polityczne, odrzuca legalną władzę na Ukrainie i aprobejuje politykę kraju agresora; niekarana wcześniej i wykazuje indywidualny charakter niezgodnego z prawem zachowania.

---

⁷⁸ В.С. Батиргарєєва, *До кримінологічного аналізу виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників як нового виклику безпеці інформаційного простору України*. „Інформація і право” 2022, №4(43), С. 43.